

Lovorka Čoralić

MLETAČKI PODANICI I OSMANLIJSKI PROGNETANICI – SKADARSKI ISELJENICI U MLECIMA (XIV.-XVIII. ST.)

Lovorka Čoralić
Hrvatski institut za povijest
Zagreb

UDK 94(496.5Skadar)“13/17”
314.7(450Venecija=18)
Izvorni znanstveni rad
Priljeno: 3.7.2006.
Prihvaćeno: 31.1.2007.

U radu se na osnovi raščlambe izvorne arhivske građe iz mletačkih pismohrana (ponajprije oporučnih spisa), kao i uvidom u postojeća saznanja historiografije, razmatraju temeljne sastavnice iz povijesti migracija i djelovanja skadarskih iseljenika u Mlecima od konca XIV. do XVIII. stoljeća. U radu je poglavita istraživačka pozornost usmjerena na sljedeća problematska pitanja: vremenski okvir useljavanja i djelovanja Skadrana u Mlecima, način njihove ubilježbe u vrelima, mjesta stanovanja prema mletačkim gradskim predjelima, zanimanja i gospodarske mogućnosti skadarskih iseljenika, svakodnevni život Skadrana s obzirom na njihove obitelji i prijateljske veze (ponajprije s obzirom na oblike povezanosti s drugim useljenicima, zavičajnim podrijetlom sa šireg područja istočnojadranske obale) te na uključenost u mletački vjerski život i povezanost s mletačkim crkvenim ustanovama i duhovnim osobama (s osobitim osvrtom na uključenost u albansku nacionalnu bratovštinu). S obzirom na to da je proces iseljavanja Skadrana u Mletke povijesnim okolnostima i vremenskom podudarnošću sukladan iseljeničkim procesima sa šireg područja istočnojadranske obale, u radu je – gdje je to moguće s obzirom na raspoložive izvore – načinjena i usporedba s istovrsnim pokazateljima koji se odnose na hrvatsku iseljeničku skupinu u Mlecima.

Ključne riječi: Mletačka Albanija, Skadar, Mleci, Mletačka Republika, migracije, rani novi vijek, hrvatska povijest, crkvena povijest, bratovštine

Uvod: albanska etnička zajednica u Mlecima

Albanska etnička skupina u Mlecima imala je – promatrano u kontekstu brojnih narodnosnih zajednica prisutnih u gradu na lagunama tijekom prošlosti (Hrvati, Grci,

Armenci, Nijemci i drugi) – vrlo zapaženu i vrelima dobro potkrijepljenu ulogu.¹ Iseljenici zavičajnim podrijetlom s današnjega albanskog uzmorja (ponajprije iz gradova Skadar, Drivast, Drač i Valona), ali i iz današnje Crne Gore, činili su djelatnu i u multikulturalnim Mlecima dobro prepoznatljivu useljeničku zajednicu. *Albanesi* iz *Albania Veneta* odnosno Mletačke Albanije bili su tada, od srednjega do konca kasnoga ranog novog vijeka, istoznačnicom za useljenike s područja mletačkog *Stato da Mar* na jugu istočnojadranskog priobalja, bez obzira na njihovu poblizu etničku (albanska, hrvatska, crnogorska) pripadnost. U sklopu te istraživačke cjeline, u historiografiji nedovoljno znanstveno obrađene, useljenici iz albanskoga grada Skadra zavrjeđuju posebnu pozornost, neodvojivu od općih albanskih migracijskih tijekova u srednjem i ranomu novom vijeku.

Grad Skadar (albanski: *Shkodër*; talijanski: *Scutari*) pod mletačkom se vlašću nalazio od 1396. do 1479. godine. Važno vojno i strateško uporište na albanskom uzmorju, Skadar je od ranoga srednjeg vijeka bio poprištem ukrštanja državno-političkih interesa i presezanja raznih država i velikaša (dukljansko-zetska država, Bizant, Nemanjići, Balšići, Lazarevići, Crnojevići, Zakarije i dr.).² U nepunom stoljeću mletačke

¹ Podrobnije o albanskim iseljenicima u Mlecima usporedi: Freddy Thiriet, *Sur les communautés grecque et albanaise à Venise*, u: *Venezia centro di mediazione tra Oriente e Occidente (sec. XV-XVI): aspetti e problemi* (a cura di Hans-Georg Beck, Manoussos Manoussacas, Agostino Pertusi), Firenze 1977., str. 217-231; Brunhilde Imhaus, *Aspetti della colonia albanese di Venezia alla fine del Medioevo*, *Rivista di studi Bizantini e Slavi*, sv. III., Roma 1983. (Miscellanea Agostino Pertusi, sv. III.), str. 173-206; Alain Ducellier, *Les Albanais à Venise aux XIVe e XVe siècles*, u: *L'Albanie entre Byzance et Venise, Xe – XVe siècles*, London 1987., str. 405-420; Alain Ducellier – Bernard Doumerc – Brunhilde Imhaus – Jean de Miceli, *Les chemins de l'exil: bouleversements de l'est européen et migrations vers l'ouest à la fin du moyen âge*, Paris 1992.; Brunhilde Imhaus, *Le minoranze orientali a Venezia 1300-1510*, Roma 1997.; Lovorka Čoralić, *U gradu Svetoga Marka: povijest hrvatske zajednice u Mlecima*, Zagreb 2001., str. 104-105.

² O povijesti grada Skadra do osmanlijskoga osvajanja 1479. godine usporedi sažete enciklopedijske navode u: *Enciclopedia Italiana*, sv. XXXI, Rim 1936., str. 265 (tekst: Ernst Kühnel); *Enciclopedia Cattolica*, sv. XI, Città del Vaticano 1953., str. 206 (tekst: Nicola Kowalsky); *Enciklopedija Jugoslavije*, sv. VII, Zagreb 1968., str. 203-204 (tekst: Jovan Vukmanović); *Pomorska enciklopedija*, sv. VII., Zagreb 1985., str. 358 (tekst: Zvonimir Pasek). O državnoj, političkoj i kulturnoj povijesti Skadra do 1479. godine usporedi djela koja se bave širim područjem Mletačke Albanije, kao i poviješću današnje Crne Gore: Šime Ljubić, *Skadarski zemljišnik od god. 1416.*, *Starine JAZU*, sv. XIV, Zagreb 1882., str. 30-57; Theodor A. Ippen, *Scutari und die nordalbanische Küstenebene*, Sarajevo 1907.; Konstantin Jireček, *Skutari und sein Gebiet im Mittelalter*, u: *Illyrisch-albanische Forschungen*, sv. I., München-Leipzig 1916., str. 125-167; Milan Šufflay, *Städte und Burgen Albaniens hauptsächlich während des Mittelalters*, Wien und Leipzig 1924.; Aleksandar Deroko, *U Bodinovoj prestolnici: putopisno arhitektonske zabeleške iz Skadra*, *Starinar: organ Arheološkog društva u Beogradu*, III. serija, knj. V. (za 1928., 1929. i 1930. godinu), Beograd 1930., str. 128-151; Ivan Božić, *Le système foncier en Albanie vénétienne au XVe siècle*, *Bollettino dell'Istituto di Società e dello Stato Veneziano*, sv. V-VI, Firenca 1963.-1964., str. 65-140; *Istorija Crne Gore*, sv. I-III, Titograd 1967.-1975.; Giuseppe Valentini, *Appunti sul regime degli stabilimenti veneti in Albania nel secolo XIV e XV*, *Studi Veneziani*, sv. VIII, Firenca 1967., str. 195-265; Alain Ducellier, *Les Albanais dans les colonies vénétiennes au XVe siècle*, *Studi Veneziani*, sv. X., Firenca 1968., str. 47-63; Giuseppe Valentini, *Dell'amministrazione veneta in Albania*, u: *Venezia e il Levante fino al secolo XV* (a cura di Agostino Pertusi), sv. I. (Storia – Diritto – Economia), Firenca 1973., str. 843-907; Ivan Božić, *Nemirno pomorje XV veka*, Beograd 1979.; Dragoje Živković,

uprave taj je grad, kao i ostali mletački posjedi na tome dijelu istočnoga Jadrana, bio učestalo izložen nesmiljenim i pogubnim osmanlijskim napadima, epilog kojih će – kad je riječ o albanskom uzmorju – biti trajni prestanak mletačke vlasti. Upravo će 1474. godina – doba uspješne obrane (predvođene mletačkim providurom Albanije Antoniom Loredanom i zapovjednikom mornarice Pietrom Mocenigom)³ od osmanlijske opsade, kao i godina pada pod osmanlijsku vlast (1479.) u mnogo čemu odrediti sudbinu toga grada, njegove okolice i stanovništva. Opsada Skadra, posljednjega mletačkog uporišta na albanskom uzmorju, trajala je od svibnja 1478. do siječnja 1479., a ključnu ulogu u pokušaju obrane grada, ali i u njegovoj predaji osvajaču s istoka, imao je mletački predstavnik vlasti – providur Antonio da Lezze. Nakon te relativno rane predaje Osmanlijama, za Skadrane (od tada sjedište osmanlijskog sandžakata za Albaniju i dio Zete), nekoć većinski katoličke žitelje grada, nastupilo je razdoblje depopulacije, iseljavanja, migracijskih gibanja starosjedilačkog stanovništva prema sjevernom uzmorju i prema talijanskoj obali. Mleci, već od početka XV. stoljeća metropola albanskoga uzmorja, u tim će migracijskim procesima imati posebno zapaženu ulogu.

Važnost grada Skadra u mletačkim prekojadranskim stečevinama na istočnoj obali Jadrana, kao i pogubnost njegova pada pod Osmanlije, možda najzornije predočuje reljefni prikaz na sjedištu bratimske udruge albanske etničke zajednice u Mlecima. Utemeljena 1442. godine u župi S. Severo u istočnom gradskom predjelu Castello, *Scuola degli Albanesi* (posvećena isprva Gospi od Dobrog Savjeta/Madonna del Buon Consiglio, zvana i *Nostra Signora di Scutari* te Sv. Galu) preselila je, odlukom mletačkog Vijeća desetorice, već 1447. godine sjedište svojega djelovanja u župu S. Maurizio u elitnomu gradskom predjelu S. Marco. U crkvi S. Maurizio albanski su iseljenici, mahom prognanici i izbjeglice pred osmanlijskim nadiranjima, imali pravo na okupljanje, držanje bogoslužja i pokapanje svojih članova, a zbog naglog povećanja članstva (koncem XV. stoljeća), mletačka im crkvena vlast dodjeljuje i pravo na uporabu

Istorija crnogorskog naroda, sv. I-II, Cetinje 1989.-1992.; Oliver Jens Schmitt, *Das venezianische Albanien (1392-1479)*, München 2001.; O povijesti Skadarske biskupije usporedi: Daniele Farlati – Jacopo Coleti, *Illyricum sacrum*, sv. VII, Venetiis 1817., str. 301-334; Milan Šufflay, *Die Kirchenzustände in vortürkischen Albanien*, Wien 1916. Od objavljenih zbirki izvora za povijest Skadra posebno vidi: Šime Ljubić, *Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i Mletačke Republike*, sv. I-X, Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium (dalje: MSHSM), sv. 1-5, 9, 12, 17, 21-22, Zagreb 1868. – 1891.; Isti, *Commissiones et relationes Venetae*, sv. I-III., MSHSM, sv. 6, 8, 11, Zagreb 1876. – 1880.; Lajos Thallóczy – Constantin Jireček – Emil Sufflay, *Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia*, sv. I (annos 344 – 1343), Vindobonae 1913. (reprint: Tirana-Priština 2002.), sv. II (annos 1344 – 1406), Vindobonae 1918. (reprint: Tirana-Priština 2002.); Fulvio Cordignano, *Catasto veneto di Scutari e Registrum Concessionum 1416 – 1417*, sv. I-II, Rim-Tolmezzo, 1942. – 1944.; Giuseppe Valentini, *Acta Albaniae Veneta saeculorum XIV e XV*, sv. I-XXIV, Palermo-Milano-München-Rim, 1967. – 1977.; Isti, *Acta Albaniae Iuridica*, sv. I-II, München 1968. – 1973.; Ignatius Parrino, *Acta Albaniae Vaticana: res Albaniae saeculorum 14. et 15. atque cruciatam spectantia*, sv. I, Città del Vaticano 1971.

³ O opsadi Skadra 1474. godine usporedi djelo trogirskog humanista Koriolana Cipika *O Azijskom ratu* (preveo i uredio Vedran Gligo), Split 1977. Djelo je posvećeno Pietru Mocenigu.

grobnica u uglednoj dominikanskoj bazilici SS. Giovanni e Paolo (S. Zuane Polo – uz oltar S. Orsola). Godine 1497., odnosno u doba najvećega albanskog imigracijskog priljeva u Mletke – nesumnjivo uvjetovanog padom Skadra – albanska bratovština podiže vlastito sjedište, zgradu za bratimsko okupljanje neposredno uz Campo S. Maurizio, smještenu u obližnjoj ulici *Calle di Piovan*. Reljefni prikaz na fasadi zdanja (dovršen 1532. godine), i danas zorno vidljiv i čitljiv, nepobitno potvrđuje značenje grada Skadra u mletačkoj prekojadranskoj politici, ali i značenje skadarskih iseljenika u povijesti albanske iseljeničke zajednice u Mlecima. Na vrhu reljefne izvedbe nalazi se prikaz lava sv. Marka (*Leone di San Marco*) – simbola mletačke dominacije nad Albanijom. Uz njega grbovi su obitelji Loredan i Lezze – svjedočanstvo najtežih i najpogubnijih opsada Skadra (1474. i 1478.-1479. godine) te natpis koji priziva doba uspješne obrane grada (iz 1474. god.):

*ASEDIO SEGONDO
 LXXIII MCCCC
 SCODRENSES EGREGIE SVAE IN VENE-
 TAM REM P[UBLICAM] FIDEI ET SENATVS IN BE[LLO] (?)
 VENETI BENEFICIENCIAE SINGVLARIS
 AETERNUM HOC MONUMENTUM P[OSUERUNT]⁴*

Ponad natpisa nalazi se zanimljiv bareljef s prikazom Skadra – predloženog kao utvrde na kamenoj stijeni – i njegovih napadača: sultana Mehmeda II. Osvajača (s isukanim mačem u ruci) i njegova velika vezira koji odozdo promatraju grad koji teže zauzeti. Niže su u tri odvojena reljefa prikazani, u stilu lombardske kiparske škole, svetci-zaštitnici bratovštine: Blažena Djevica Marija, sv. Gal i sv. Mauricije (svetac koji postaje zaštitnikom albanske udruge njezinim preseljenjem u crkvu S. Maurizio). Naposljetku, na arhitravu zdanja nazire se natpis: *SCOLA S.TA MARIA SAN GALLO DI ALBANESI*. Bratovština Albanaca, najbrojnija i gospodarski najmoćnija upravo u najteže doba za opstojanje albanskoga katoličkog stanovništva predosmanlijskog razdoblja, u tom će razdoblju (1504.-1508. godine) svoje sjedište ukrasiti i djelima slavnoga mletačkog slikara Vittorea Carpaccia s prizorima iz života Blažene Djevice Marije: Rođenje Djevice Marije, Prikazanje Djevice Marije u hramu, Vjenčanje Djevice Marije, Navještenje, Pohodjenje i Smrt Bogorodice (slike se danas nalaze u Accademia Carrara u Bergamu, Pinacoteca di Brera u Milanu, Ca d'Oro u Mlecima i Museo Correr u Mlecima)⁵, utvrđujući time za budućnost svoje zapaženo i cijenjeno mjesto i

⁴ Prijevod: Druga opsada / 1474. / Skadrani svoje izvrsne vjernosti mletačkoj republici i senatu u ratu (?), a Mlečani svoje izuzetne dobrohotnosti, postavili ovaj vječni spomenik.

⁵ Prema mišljenjima nekih povjesničara umjetnosti, slikarski ciklus za albansku bratovštinu djelo je Carpacciove radionice ili njegovih sljedbenika, a ne i samog Carpaccia (Imhaus, *Le minoranze orientali*, str. 309-310). Skadar je uprizoren i na slici Vittorea Carpaccia "Gloria di Sant'Orsola" iz ciklusa

ulogu među ostalim nemletačkim useljeničkim narodnosnim skupinama.⁶ Uloga grada Skadra, kao i njegovih trajno izbjeglih stanovnika, u tom je kontekstu povijesti albanske zajednice u gradu na lagunama prevažna i posebno istaknuta.

Izvori i literatura. Cilj rada

U izradbi ovog priloga kao temeljna izvorna arhivska građa uporabljeni su oporučni spisi (*Notarile testamenti*, dalje: NT, pohranjeni u mletačkome Državnom arhivu) skadarskih iseljenika u Mlecima, kao i istovrsni spisi drugih useljenika zavičajnim podrijetlom sa šireg područja istočnojadranskog uzmorja.⁷ Nadalje, iz središnje mletačke pismohrane uporabljeni su, u manjem opsegu, spisi (proces) mletačke inkvizicije (*Savi all'Eresia, Santo Ufficio*, dalje: SU), spisi mletačkih trgovačko-obrtničkih udruga (*Arti*), kao i spisi mletačke magistrature za nadzor ponašanja građana (*Esecutori contro la Bestemmia*, dalje: *Esecutori*). Iz Arhiva hrvatske bratovštine sv. Jurja i Tripu-

slikarskih uradaka posvećenih istoj svetici (1491. god.), rađenoj za mletačku bratovštinu S. Orsola sa sjedištem u bazilici SS. Giovanni e Paolo (danas se slike nalaze u mletačkoj Accademia delle Belle Arti). Detalj sa slike prikazuje kršćanske djevojke i nevjernike (koji personificiraju Osmanlije) te u pozadini obris utvrde Skadra i Skadarsko jezero – prizor nalikuje na stoljeće kasnije nastali Rosacciov prikaz Skadra iz knjige *Viaggio da Venetia a Constantinopoli* (Venecija 1598.). Na slikama su grbovi obitelji Loredan, posebno zaslužne za grad Skadar (Manlio Cancogni – Guido Perocco, *L'opera completa del Carpaccio*, Milano 1967., str. 92, tav. XXIV; Augusto Gentilli, *Le storie di Carpaccio: Venezia, i Turchi, gli Ebrei*, Venecija 1996., str. 46). Opsadu Skadra uprizorio je i mletački majstor kista Paolo Veronese (oko 1585.) na golemu slikarskom platnu za dvoranu Velikoga vijeća (*Salla del Maggior Consiglio*) u Duždevoj palači. Slika se nalazi među djelima koja prikazuju najveće mletačke pomorske i kopnene bitke. Usporedi: Guido Pavone – Remigio Marini, *L'opera completa del Veronese*, Milano 1968., str. 128.

- ⁶ Statut odnosno Marijegola albanske bratovštine sačuvana je u prijepisu iz 1750. godine (prijepis je načinio Gerolamo Baggio, službenik ureda *Provveditori di Comun*), pohranjenom u Državnom arhivu u Mlecima (Archivio di Stato di Venezia, dalje: ASV) i Biblioteci Nazionale Marciana. Bratovština je vrhunac svojega razvoja postigla u drugoj polovici XV. i tijekom XVI. stoljeća. U kasnijim stoljećima, usporedno s opadanjem albanskih iseljavanja u Mletke, opadao je i broj članova te u svezi s time i moć bratovštine. Godine 1780. albanska se udruga spojila s bratovštinom mletačkih pekara (*Scuola dei Pistori*), a obje su konačno ukinute u razdoblju francuske uprave Mlecima (1808. godine). O *Scuola degli Albanesi* usporedi: Giuseppe Tassini, *Curiosità veneziane, ovvero origini delle denominazioni stradali*, Venecija 1863. (ristampa: Venecija 1990.), str. 10-11; Giulio Lorenzetti, *Venezia e il suo estuario*, Venecija 1926. (ristampa: Trst 1974.), str. 522; Cesare Jacini, *Il viaggio del Po*, sv. III, dio I (*Venezia*), Milano 1964., str. 403-404; Manlio Cancogni – Guido Perocco, *L'opera completa del Carpaccio*, str. 103-105, tav. LIII.; Guido Perocco - Antonio Salvadori, *La civiltà di Venezia, sv. II (Il Rinascimento)*, Venecija 1976., str. 788-789; Giorgio Fedalto, *Stranieri a Venezia e a Padova*, u: *Storia della cultura Veneta*, sv. III/1 (*Dal primo Quattrocento al Concilio di Trento*), Vicenza 1980., str. 521-522; Isti, *Stranieri a Venezia e a Padova 1550-1700*, u: *Storia della cultura Veneta*, sv. IV/2 (*Il Seicento*), Vicenza 1984., str. 262; Silvia Gramigna – Annalisa Perissa, *Scuole di arti mestieri e devozione a Venezia*, Venecija 1981., str. 52-54; Imhaus, *Le minoranze orientali*, str. 281-283, 309-310; A. Gentilli, *Le storie di Carpaccio*, str. 31-38, 46, 156-159; Francesca Ortalli, "Per salute delle anime e delli corpi": *Scuole piccole a Venezia nel tardo Medioevo*, Venecija 2001., str. 14, 30, 75, 77, 107-110, 160, 175-176.
- ⁷ Uporabljeno je nešto više od sto oporuka skadarskih iseljenika te oko 25 oporuka iseljenika iz drugih krajeva i gradova na istočnojadranskoj obali, a u kojima se izrijeком bilježe i Skadrani. Cjelovit popis oporuka skadarskih iseljenika vidi u prilogu na kraju rada.

na (*Archivio della Scuola Dalmata dei SS. Giorgio e Triffone*, dalje: ASD) uporabljeni su spisi izvješća s godišnjih skupština bratovštine (*Capitolar della Veneranda Scuola di SS. Giorgio e Triffone della Nation Dalmata*, dalje: *Capitolar*), ponajprije oni koji se odnose na sudjelovanje skadarskih iseljenika u toj nacionalnoj udruzi. Iz istog je arhiva korištena i građa koja se odnosi na prijepise oporuka zaslužnih članova bratovštine, sadržana u knjizi nazvanoj *Cattastico della Scuola di SS. Giorgio e Triffon della Nation Dalmata* (dalje: *Cattastico*). Naposljetku, kao usporedna arhivska građa korišteni su i oporučni spisi skadarskih i drugih albanskih iseljenika, ponajprije vojnika u mletačkoj službi u Zadru (Državni arhiv u Zadru, dalje: DAZ; Spisi zadarskih bilježnika, dalje: SZB). Kad je riječ o objavljenoj arhivskoj građi, za razmatranje problematike pribivanja i djelovanja skadarskih iseljenika u Mlecima u manjoj su mjeri korišteni spisi iz dragocjene (za albansku srednjovjekovnu povijest u cjelini) zbirke Giuseppa Valentinija *Acta Albaniae Veneta*.

Za ovaj rad korištena je i znanstvena literatura koja se odnosi na pribivanje i djelovanje albanskih, ponajprije skadarskih iseljenika u Mlecima. Brojnošću i kvalitetom podataka ovdje se posebno izdvaja prethodno već spomenuta opsežna monografija Brunhilde Imhaus *Le minoranze orientali a Venezia 1300-1510* (Rim 1997.) u kojoj se posebno, tragom raznovrsne arhivske građe, prikazuju brojne sastavnice iz života i djelovanja "orijentalnih" useljeničkih zajednica u Mlecima. Na kraju knjige nalazi se istraživačima vrlo dragocjen kronološki pregled imena useljenika od 1300. do 1509. godine, zabilježenih u sklopu autoričina istraživanja navedene problematike. Kad je riječ o useljenicima s istočnojadranske obale, potrebno je naglasiti da se oni (uključivo i Hrvati), prema autoričinoj koncepciji, ubrajaju u "orijentalnu manjinu", a u albansku etničku skupinu ubrojani su i useljenici za koje se tek manjim dijelom može tvrditi da pripadaju toj etničkoj zajednici (Barani, iseljenici iz Budve i sl.). Podatke o Skadranima bilježimo i u radovima drugih proučavatelja povijesti albanske zajednice u Mlecima (radovi Alaina Ducelliera, Freddyja Thirieta)⁸, ali su oni – za razliku od djela B. Imhaus – manje uporabljivi za ovu problematiku. Za proučavanje važnosti Skadra kao mletačkog bastiona na albanskom uzmorju, ali i važnosti koju je skadarska iseljenička zajednica imala u sastavu albanske skupine u Mlecima, posebno su nam dragocjene monografije i radovi koji u svoju obradbu uključuju djelovanje *Scuola degli Albanesi*, posebice umjetnički i povijesno iznimno vrijedan reljef s prikazom opsade Skadra.⁹ Naposljetku, u nekoliko radova hrvatskih povjesničara crkvenih redova (ponajprije franjevačkog) na hrvatskom i talijanskom području,

⁸ Usporedi bilješku 1 u kojoj je sadržan popis radova navedenih autora.

⁹ Tassini, *Curiosità veneziane*, str. 10-11; Lorenzetti, *Venezia*, str. 522; Gramigna – Perissa, *Scuole di arti mestieri*, str. 52-54; Perocco – Salvadori, *La civiltà di Venezia*, str. 788-789; Fedalto, *Stranieri a Venezia e a Padova*, str. 521-522; Gentilli, *Le storie di Carpaccio*, str. 34-35, 46, 156; Čoralić, *U gradu Svetoga Marka*, str. 104-105.

bilježimo i nekoliko vrijednih podataka o djelovanju skadarskih redovnika u Mlecima i na mletačkome kopnenom i otočnom području.¹⁰

Na osnovi istraživanja i raščlambe spomenute arhivske građe kao i podrobnim uvidom u saznanja iz historiografije, u ovom ću prilogu pokušati uputiti na temeljne odrednice koje se odnose na migracije, život i djelovanje skadarske iseljeničke zajednice u Mlecima. U radu je poglavita istraživačka pozornost usmjerena na sljedeća problematska pitanja: vremenski okvir njihova useljavanja i djelovanja u Mlecima, način ubilježbe u mletačkim vrelima, mjesta njihova stanovanja prema mletačkim gradskim predjelima, zanimanja i gospodarske mogućnosti skadarskih iseljenika, svakodnevni život Skadrana s obzirom na njihove obitelji i prijateljske veze (ponajprije s obzirom na oblike povezanosti s drugim useljenicima, zavičajnim podrijetlom sa šireg područja istočnojadranske obale) te na uključenost u mletački vjerski život i oblike povezanosti s mletačkim crkvenim ustanovama i duhovnim osobama (s osobitim osvrtom na uključenost u albansku nacionalnu bratovštinu). S obzirom na to da je proces iseljavanja Skadrana u Mlecima povijesnim okolnostima i vremenskom podudarnošću sukladan iseljeničkim procesima sa šireg područja istočnojadranske obale, u radu se – gdje je to moguće s obzirom na raspoložive izvore – čini i usporedba s istovrsnim pokazateljima koji se odnose na hrvatsku iseljeničku skupinu u Mlecima, poglavito na gradove koji su se prema svojem upravno-političkom smještaju (pripadnost mletačkoj pokrajini Albania Veneta) i narodnosnoj strukturi u većoj ili manjoj mjeri podudarali s gradom Skadrom i drugim gradovima na današnjemu albanskom uzmorju (Bar, Ulcinj, zetsko područje). Nadalje, ovaj prilog teži uputiti na opće sastavnice uklopljenosti Skadrana u albansku iseljeničku zajednicu, ali i – upravo na osnovi usporedbe s drugim useljeničkim nacionalnim i regionalnim skupinama – na sličnosti i razlike koje su postojale među brojnim etničkim useljeničkim zajednicama u Mlecima. Naposljetku, nastavljajući se na autoričina prethodna istraživanja, ovaj rad je i pokušaj upućivanja na nemalu važnost gradova Mletačke Albanije u sklopu proučavanja povezanosti i prožimanja dviju jadranskih obala od srednjeg do ranoga novog vijeka.

Bilježenje Skadrana u mletačkim vrelima. Vremenski okvir iseljavanja

U mletačkim se arhivskim vrelima iseljenici iz Skadra ponajprije bilježe vlastitim i očevim imenom. U primjeru iseljenica obično se, uz osobno ime, upisuje i ime oca i (ili) ime njezina supruga. Prezimena, u vrelima redovitije bilježena tek od XVII.

¹⁰ Usporedi: Karlo Eterović, *Fra Filip Grabovac: buditelj i mučenik narodne misli u prvoj polovici XVIII. vij. (Njegov život, rad i stradanje)*, Split 1927., str. 96; Hrvatinić, *Fra Filip Grabovac: život i djelo (1697. – 1749.)*, u: Kačić (ur. Hrvatinić), sv. XV, Split 1983., str. 89; Ljudevit Antun Maračić, *Prekomorski susreti: veze i odnosi Provincije sv. Antuna i sv. Jeronima franjevac konventualaca kroz stoljeća*, Zagreb 2003., str. 71-72, 88.

stoljeća, zastupljena su samo u manjem broju primjera.¹¹ Ime grada Skadra zabilježeno je uobičajenim mletačkim imenom *Scutari* (*Scutaro*, *Schutaro*), a katkad se uz ime grada označuje i etničko-regionalna pripadnost iseljenika (*Albanese de Scutari*). U primjerima skadarskih iseljenika nastanjenih na otoku Chioggi zabilježeno je, i za druge iseljenike s istočnog Jadrana primjetno označavanje prezimena prema zavičajnom podrijetlu useljenika (prezimana Scutari ili Scutarin).¹² Najčešće je riječ o pripadnicima druge ili treće useljeničke generacije, već venetiziranim, kojima je ime grada podrijetla njihovih roditelja ili djedova s vremenom postalo prezimenom. Sličnu pojavu, upravo kad je riječ o useljeničkim skupinama na Chioggi, vrela bilježe i kad je riječ o prezimenu Schiavon (ondje i danas prisutnom), koje je isprva označivalo useljenike zavičajnog podrijetla sa šireg prostora istočnojadranskog uzmorja. Na posljetku, uz imena skadarskih useljenika u malom je broju primjera zabilježena i oznaka *ser* – pouzdan dokaz kako je riječ o osobama plemićkoga podrijetla.¹³

Prikaz učestalosti useljavanja Skadrana u Mletke moguće je na osnovi brojidbene raščlambe najčešće uporabljene uzorka – oporučnih spisa. Istraživanja oporuka prema godinama njihova nastanka (*grafikon 1*) pokazuju nevelik opseg useljavanja Skadrana u Mletke do 1450. godine. Spomen Skadrana u mletačkim vrelima izrazito raste od sedamdesetih godina XV. stoljeća i u razdoblju od 1475. do 1500. postigne najvišu razinu. Snažan trend iseljavanja zabilježen je i u sljedećem dvadesetpetogodišnjem razdoblju (1501.-1525.); u sljedećim je pak razdobljima (osim djelomično od 1551. do 1575. godine) useljavanje i bilježenje Skadrana u mletačkim vrelima mnogo manje izraženo. Njihov spomen posebno opada od XVII. stoljeća kad se broj Skadrana u gradu na lagunama svodi na pojedinačne primjere.

Izrazito snažna iseljavanja Skadrana u razdoblju od 1450. do 1526. obilježje je zabilježeno i kad je riječ o općem trendu prekojadranskih (ponajprije hrvatskih) iseljavanja u kasnom srednjem i ranom novom vijeku, čime se skadarska iseljavanja u cijelosti podudaraju s općim migracijskim tijekovima na širokom potezu istočnojadranskoga uzmorja i njegove unutrašnjosti. Izrazito velik broj Skadrana u Mlecima tijekom sedamdesetih i osamdesetih godina XV. stoljeća možemo lako objasniti i uviđom u onodobne vojno-političke prilike (opsada Skadra 1474. i pad pod osmanlijsku

¹¹ Primjerice, zabilježena su prezimena Barati, Bussati, Ceri, Cuzzi, Duchain, Grata, Gritti, Nigro, Prosdorini, Provvoli, Sorba, Syricho, Toleri, Toxono i Zauli.

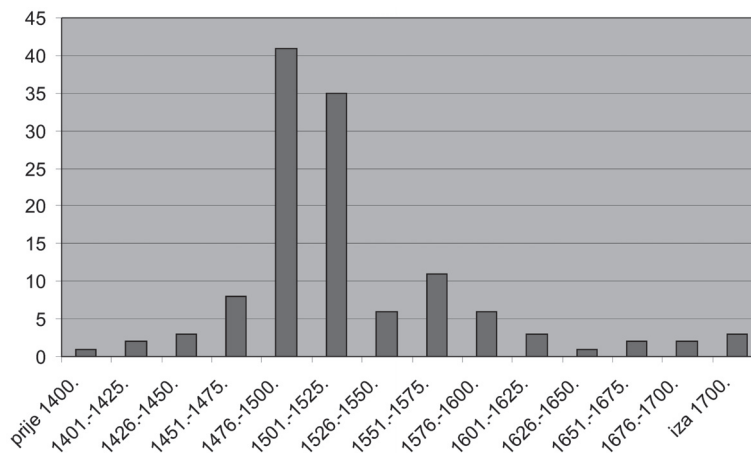
¹² Primjerice: Nicolosa Scutari condam Iohannis (ASV, NT, b. 1319., reg. III., br. 181., 6. V. 1562.); Andriana filia Antonii Scutari (NT, b. 1440., reg. I., br. 20., 1. XII. 1581.); Domenico Scutari (NT, b. 1306., br. 88., 4. VIII. 1604.); Gerolimo Scutari (NT, b. 1395., br. 63., 5. V. 1664.); Vincenzo Scutari condam Girolamo (NT, b. 1393., reg. III., br. 110., 3. XI. 1688.); Iseppo de Zandria Scutarin (NT, b. 903., br. 28., 2. VIII. 1576.).

¹³ Ser Luca de Scutari (ASV, NT, b. 132., br. 199., 6. IV. 1496.); Ser Marin de Scutari (NT, b. 1019., br. 653., 15. II. 1548.). Uz ove primjere, iseljenika po imenu Luka Duchain također možemo držati plemićem, odnosno odvjerkom ugledne albanske velikaške obitelji Dukagjini (NT, b. 879., br. 334., 20. I. 1502.).

vlast 1479. godine) epilog kojih je zasigurno pridonio velikim demografskim promjenama na širem području albanskoga uzmorja.

Grafikon 1. Iseljavanja Skadrana u Mletke prema razdobljima (prema godini nastanka oporuke)

Međutim, uzmemo li u obzir da su oporuke načinjene uglavnom u starijoj ili zrelijoj životnoj dobi te da skadarski oporučitelji u trenutku njihova sastavljanja u Mlecima borave već nešto duže vremena, vrijeme njihova useljavanja pomiče se za dvadeset do trideset godina unatrag. U tom slučaju, koji je bliži realnoj procjeni stvarnog intenziteta useljavanja, središnje doba skadarskih migracija u Mletke potrebno je tražiti u razdoblju od oko četrdesetih godina XV. stoljeća do oko 1500. godine, dakle u doba kad osmanlijske provale i zauzeća dijela mletačkih posjeda u Albaniji već podosta otežavaju život u gradu i nemali dio njegova stanovništva prisiljavaju na trajno napuštanje zavičaja.¹⁴ Slična opažanja bilježimo i uvidom u istovjetne statističke pokazatelje za Skadru nedaleke gradove Mletačke Albanije (Ulcinj i Bar), iz kojih se također najveći dio migracijskih kretanja (prema Mlecima i zapadnoj obali Jadrana) zbio prije njihova konačnog pada pod osmanlijsku vlast (1571. godine).¹⁵ Takva nam raščlamba pokazuje, naposljetku, da sam čin osvajanja albanskih priobalnih gradova od strane Osmanlija nije bio presudnim čimbenikom pojačanih migracija

¹⁴ Raščlamba podataka o Skadranima u Mlecima prema djelu B. Imhaus (*Le minoranze orientali a Venezia 1300-1510*, Rim 1997.), također pokazuje da je najveći broj Skadrana zabilježen u mletačkim vrelima u razdoblju od 1476. do 1500. Vrijedno je spomenuti da se prema istraživanju B. Imhaus veća skadarska iseljavanja u Mletke bilježe već od oko 1425. godine.

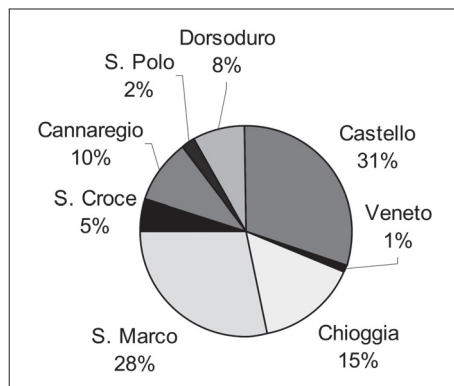
¹⁵ Najveći intenzitet barskih iseljavanja u Mletke zabilježen je u razdoblju od 1476. do 1525., a slične pokazatelje bilježimo i kad je riječ o iseljavanjima iz grada Ulcinja. Usporedi: Lovorka Čoralić, *Iz prošlosti istočnoga Jadrana – tragom iseljenika iz grada Ulcinja u Mlecima*, *Povijesni prilozi*, god. 23., sv. 27, Zagreb 2004., str. 42, 54; Lovorka Čoralić, *Barani u Mlecima: povijest jedne hrvatske iseljeničke zajednice*, Zagreb 2006., str. 51-54.

njihova stanovništva, već je riječ o dugotrajnom procesu uvjetovanom ukupnošću različitih okolnosti (osmanlijski prodori, nesigurnost življenja, otežana gospodarska komunikacija sa zaleđem, okolnost da su stanovnici tih gradova uključanjem u Mletačku Republiku postajali i građani Mletaka i dr.). Pad Skadra pod osmanlijsko vrhovništvo 1479. godine, kao što se to stoljeće kasnije zbilo i s Barom i Ulcinjem, stoga je, kad govorimo o migracijskim gibanjima, završetak jednoga dugotrajnog procesa nakon kojega će za sve navedene gradove nastupiti iz korijena drugačije usmjerenje njihova povijesnog razvoja.

U svim dijelovima grada i na mletačkom otočju – mjesta stanovanja skadarskih iseljenika

U sklopu proučavanja temeljnih sastavnica iz povijesti skadarske iseljeničke skupine u Mlecima iznimno važno mjesto pripada utvrđivanju njihova mjesta stanovanja u pojedinim mletačkim gradskim predjelima (*sestiere*) i župama (*contrada*, *confinio*), kao i na mletačkom otočju. Skadarski iseljenici kao sastavni dio albanske iseljeničke skupine raspršeni u raznim dijelovima onodobnih Mletaka¹⁶, zabilježeni su u svim gradskim predjelima i u većini tamošnjih župa (*grafikon 2*).

Grafikon 2. Mjesta stanovanja prema podacima iz oporuka

Raščlamba oporučnih spisa iz razdoblja od XV. do konca XVIII. stoljeća pokazuje kako su Skadrani najučestalije zastupljeni u istočnome gradskom predjelu Castello (30,30 posto od njihova ukupnog broja). Riječ je o predjelu koji je stoljećima bio žarište useljavanja raznorodnih etničkih skupina te u čijim su župama ponajprije obitavali iseljenici sa širega hrvatskog područja. Unutar predjela Castello iseljeni Skadrani najčešće se bilježe u župama S. Trinità, S. Maria Formosa, S. Antonin i S. Severo, dočim su u nekim drugim dijelovima toga predjela Skadrani zabilježeni u znatno manjem broju primjera (župe S. Giovanni Nuovo, S. Justina, S. Provolo, S. Biagio, S.

Giovanni in Bragora i S. Pietro di Castello). Tek nešto manje od župa predjela Castello u ukupnom je udjelu mjesta stanovanja iseljenih Skadrana zabilježen središnji gradski predjel S. Marco (28,28 posto). Brojem primjera prednjače tamošnje župe S. Luca, S. Benedetto, S. Vitale i S. Maurizio (župa u kojoj je smještena albanska nacionalna bratimska udruga), dočim su ostale župe zastupljene isključivo u pojedinačnim primjerima (S. Samuele Profeta, S. Maria del Zobenigo o del Giglio, S. Moisè, S. Giuliano, S. Angelo, S. Geminiano, S. Fantin i S. Paternian). Udio predjela Castello i S. Marco u ukupnom smještaju iseljenih Skadrana premoćan je i iznosi gotovo 60 posto.¹⁷ Takvi pokazatelji također su nalik istovrsnim podacima za smještaj useljenika sa šireg područja istočnojadranske obale, što pokazuje kako se predjel Castello u prošlosti može držati najснаžnijom imigracijskom zonom među mletačkim predjelima.¹⁸ Raščlamba pokazatelja udjela pojedinih dijelova Mletaka i njihove otočne okolice u strukturi mjesta stanovanja iseljenih Skadrana pokazuje da nakon predjela Castello i S. Marco najveći udio ima otok Chioggia (15,15 posto iseljenih Skadrana). Predjel Cannaregio (župe SS. Apostoli, S. Maria Nova, S. Canciano, S. Felice, S. Sofia i SS. Hermagora e Fortunato ili S. Marcuola) zastupljeni je s 10,10 posto iseljenih Skadrana, dočim je preostalim dijelovima grada na lagunama taj udio manji od deset posto.¹⁹

¹⁶ Vrijedno je spomenuti kako se u Mlecima niz ulica, smještenih u raznim dijelovima grada, naziva albanskim imenom. U predjelu Castello *Calle dei (degli) Albanesi* ulica je koja od "Hrvatske obale" (*Riva degli Schiavoni*) vodi u unutrašnjost toga predjela (u župu SS. Filippo e Giacomo). U središnjem predjelu S. Marco *Calle degli Albanesi* nalazi se u njegovu sjevernom dijelu, između današnjih Teatro Fenice i Teatro Rossini, nedaleko od crkve S. Angelo. U predjelu Cannaregio albanskim su imenom nazvani ulica, manji zatvoreni trg i prolaz (*Calle, Corte i Ramo degli Albanesi*) između Strada Nuova i Fondamente Nuove. U predjelu S. Croce *Calle i Campiello degli Albanesi* nalaze se nedaleko od crkve S. Stae, a u predjelu S. Polo albansko ime nose čak dvije ulice: u blizini crkve S. Polo te kraj slavne franjevačke bazilike S. Maria Gloriosa dei Frari. Usporedi: G. Tassini, *Curiosità veneziane*, str. 10-11; Čoralić, *U gradu Svetoga Marka*, str. 105. Zanimljivo je da se na Mlecima nedalekom Lidu danas nalazi i Skadarska ulica (*Via Scutari*), smještena između ulica koje nose imena prema nekoć najvažnijim mletačkim stečevinama (*Via Zara, Via Negroponte, Via Famagosta, Via Cipro, Via Spalato* i dr.). Nazivlje ovih ulica suvremenog je, a ne povijesnoga podrijetla i za današnje stanovnike Mletaka i Lida nostalgično je podsjećanje irendentističkog prizvuka na davno iščezlu prostranost nekoć moćnog *Stato da mar*.

¹⁷ Slične pokazatelje dobivamo i na osnovi raščlambi podataka iz djela B. Imhaus. Razlika je u udjelu samih predjela S. Marco i Castello - u središnjem je gradskom predjelu S. Marco nešto veći nego u Castellu.

¹⁸ S obzirom na istovrsne brojidbene pokazatelje za mjesta stanovanja hrvatskih iseljenika, statistički pokazatelji koji se odnose na Skadrane razlikuju se ponajprije glede udjela predjela Castello. Hrvatski iseljenici u Castellu su zastupljeni s 49 posto od ukupnoga broja svojih iseljenika, dočim je predjel S. Marco prisutan sa znatno manje odnosno s 22 posto hrvatskih iseljenika. Usporedi: Čoralić, *U gradu Svetoga Marka*, str. 452.

¹⁹ Nešto većim udjelom mjesta stanovanja iseljenika iz Skadra izdvaja se predjel Dorsoduro (8,00 posto; župe S. Barnaba, S. Pantaleon, S. Trovaso, S. Nicolò dei Mendicoli, S. Margherita i SS. Vito e Modesto); znatno manjim udjelom zastupljeni su predjeli S. Croce (5,05 posto) i S. Polo (2,02 posto). U samo jednom primjeru skadarski je iseljenik privremeni stanovnik Mletaka, a kao mjesto njegova trajnijeg obitavanja naveden je Castello S. Pietro u Veroni.

Istraživački je zanimljiva i usporedba mjesta stanovanja iseljenih Skadrana s istovrsnim pokazateljima za susjedne gradove Bar i Ulcinj. Iako su i u njima najzastupljeniji predjeli Castello i S. Marco (čak 72 posto Barana obitava u ta dva predjela te 61 posto Ulcinjana), primjetne su razlike u međudobnim omjerima. Barani, poput većine iseljenika s onodobnoga hrvatskog etničkog područja, poglavito obitavaju u predjelu Castello (54 posto), a predjel S. Marco, iako drugi po slijedu učestalosti njihova useljavanja, zastupljen je s mnogo manjih 18 posto.²⁰ Kad je riječ o Ulcinju, gradu s većinskim albanskim stanovništvom, Castello je kao mjesto smještaja njegovih iseljenika zastupljen s 37 posto, dočim na predjele S. Marco i Cannaregio gotovo da otpada jednak udio (24 odnosno 20 posto).²¹ Takvi pokazatelji, zasnovani na iščitavanju i raščlambi velikog broja uzoraka (oporučni podaci) iz dugoga vremenskog raspona, upućuju i na specifičnosti uvjetovane etničkom strukturom stanovništva. Usporedba Bara i Ulcinja s jedne, te Skadra s druge strane, pokazuje kako se Skadrani u cijelosti mogu držati sastavnim dijelom albanske etničke iseljeničke skupine u Mlecima, karakteristične po mobilnosti u svim predjelima i župama grada, ali i u velikoj mjeri koncentrirane u središnjem gradskom predjelu S. Marco. Barani, ponajprije povezani s hrvatskim etničkim područjem, slijedom tih pokazatelja u cijelosti iskazuju pripadnost hrvatskoj iseljeničkoj zajednici u Mlecima, dočim Ulcinjani, iseljenici s brojčano znatnom albanskom populacijom, svojim smještajem u mletačkim predjelima iskazuju djelomičnu podijeljenost između svog većinskoga albanskog i manjinskoga slavenskoga stanovništva.

Zanimanja i gospodarske mogućnosti skadarskih iseljenika

Struktura zanimanja iseljenih Skadrana (*grafikon 3*) raščlanjena je na osnovi uvida u izvornu arhivsku građu (podaci iz oporuka) te uporabom podataka iz literature, ponajprije iz spomenute monografije B. Imhaus.

Brojem primjera prednjače zaposleni u nekoj od pomorskih djelatnosti (32,14 posto od ukupnog broja iseljenih Skadrana). Unutar pomorske struke Skadrani se isključivo bilježe kao mornari (najčešće) i barkarioli – vlasnici manjih plovila za obavljanje prometa putnika i robe duž mletačkih kanala i u Laguni.²² Iako postotno manje zastupljena nego pomorstvo, obrtnička je struka (20,23 posto iseljenih Skadrana) daka-mno raznovrsnija zanimanjima i djelatnostima: bilježi ih se u tekstilnim obrti-

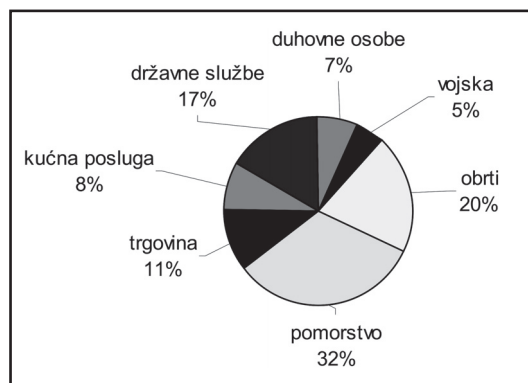
²⁰ Čoralić, *Barani u Mlecima*, str. 55-60.

²¹ Čoralić, *Iz prošlosti istočnoga Jadrana*, str. 44-45, 55.

²² Primjerice: Jacobellus de Scutari marinarius (ASV, NT, b. 826., br. 79., 14. X. 1432.); Johannes Provollis de Scutaro marinarius (NT, b. 876., br. 484., 8. X. 1488.); Stephanus Radovan de Scutaro marinario (NT, b. 959., br. 465., 3. I. 1494.); Marco de Scutaro barchariol (NT, b. 672., br. 47., 22. VI. 1492.); Johannes de Scutaro condam Dominici Nigri detto Byondo barcharolis (NT, b. 959., br. 354., 24. XI. 1505.).

ma (krojači, kožari, krznari, tkalci, podstrigači sukna i sl.)²³, kao kovačke meštre (kovači, izrađivači predmeta od kositra)²⁴ te kao raznovrsne drvodjelsko-tesarske majstore (izrađivači vesala, drvodjelje u mletačkom arsenalu i na ratnom brodogradilištu, škrišnjari i dr.).²⁵

Grafikon 3. Zanimanja skadarskih iseljenika u Mlecima

Zapažen je i udio Skadrana uposlenika u mletačkim državnim službama (16,66 posto). Ponajprije je riječ o niže plaćenim i društveno manje cijenjenim poslovima nižih činovnika (primjerice procjenitelji pri raznim mjernim uredima) ili o službi čuvara-nadglednika ili podvornika/poslužitelja pri nekoj od mletačkih magistratura. Tako je, primjerice, Andrija Skadraniin zabilježen 1490. godine kao poslužitelj (*famulus*) magistrature za nadzor nad sjedištem njemačkih useljenika (najčešće privremenih poduzetnika) u Mlecima (*Fonticum Theuthonicorum*, *Fontego dei Tedeschi*), Ostroye Skadraniin *famulus* je (1434. god.) pri uredu Giustizia Nuova, a Rade istu službu obnaša (1479.) pri uredu za naplatu carina na vino (*Dazii vini*).²⁶ Skadrani se bilježe, nadalje, i kao nadzornici/čuvari (*custos*, *fante*) raznih državnih ureda: Petar je 1428.

²³ Primjerice: Luca de Scutari filacanevo (ASV, NT, b. 377., br. 137, 21. IX. 1485.); Zuane de Luca de Scutari cimador (NT, b. 1018., br. 433, 15. XI. 1553.); Alamoro varoter de Scutari (NT, b. 877., br. 23, 20. IV. 1501.); Andrea de Scutari sartor, 1452. god.; Petrus de Scutari pelator, 1486. god. (Imhaus, *Le minoranze orientali*, str. 543, 549).

²⁴ Primjerice: Domenico condam Stefani de Scutari fabro (ASV, NT, b. 887., br. 93, 10. IV. 1520.); Nadal de Scutari batistagno (NT, b. 984., br. 59, 12. VIII. 1535.).

²⁵ Primjerice: Dominicus de Scutaro condam Nicolai marangon (ASV, NT, b. 958., br. 222, 10. I. 1503.); Iohannes condam Prosdorini de Scutari remerius (NT, b. 887., br. 69, 22. X. 1525.); Zuane de Scutari casseler (NT, b. 441., br. 503, 16. II. 1575.). O obnašanju službe drvodjelca pri mletačkom arsenalu i na ratnom brodogradilištu posebno je dojmjivu životnu priču iznio Skadraniin Marko Ivanov, sin Albanca i Furlanke, siroče sa tek navršениh 11 godina, koji je sav svoj životni vijek proveo obnašajući *mestier de marangono* na mletačkoj ratnoj floti (NT, b. 441., br. 602, 12. XII. 1562.).

²⁶ Imhaus, *Le minoranze orientali*, str. 277, 548, 550.

nadzornik redarstvenog ureda (*Domini Nocte*), Juraj ureda *Giustizia Vecchia* (1449. god.), Nikola je 1464. godine *custos extimarie*, a *Primus Albanensis de Scutari* redarstveni je službenik zadužen za nadzor gradskih predjela i župa.²⁷ Zanimljiv je i primjer Skadranina Gaspara, sina Ivana Krstitelja, kapetana zatvora i službenika ureda *Esecutori contro la Bestemmia*, osuđenog 1624. godine za sastavljanje lažnih denuncijacija te kažnjenog zatvorskom kaznom (deset mjeseci) i trajnom zabranom obnašanja svih službi u državnoj upravi.²⁸

Više od deset posto iseljenih Skadrana kojima je u izvoru iskazano zanimanje bavilo se trgovinom (10,71 posto). Riječ je poglavito o trgovcima-sitničarima (*bazarioto*), trgovcima rabljenom robom (*strazzariol*), ali i o trgovačkim poduzetnicima specijaliziranim za poslovanje određenim vrstama proizvoda (trgovci voskom, žitom, uljem i dr.).²⁹ Raščlamba njihovih oporučnih spisa ne otkriva nam osobe zapaženijih dometa poslovanja i veće imovne moći, tako da s velikom vjerojatnošću možemo pretpostaviti kako je riječ o srednjim i manje poduzetnički usmjerenim trgovcima, poslovanja ograničenog na mjesto života i djelovanja.

Skupina djelatnosti koja je najviše ujednačena istovrsnošću zanimanja i sastavom uposlenika jest služba kućne posluge. Riječ je o zanimanjima koja su se smatrala manje cijenjenim i društveno manje vrijednim, a njihovi su se nosioci/nositeljice ubrajali u najsiriomašniji dio gradskoga društva. Od ukupnog broja skadarskih iseljenika u toj je skupini zanimanja njih 8,33 posto. Poglavito je riječ o ženama, služavkama odnosno poslužiteljicama (*ancilla*, *massera*, *serva*) u kućama mletačkih plemića i građana, kao i pri župnim dvorovima. Ta je skupina najmanje povezana sa svojom iseljeničkom zajednicom, a krug njihove svakodnevne komunikacije su obitelji ili pojedinci u čijim kućama katkada provode i po više desetljeća svojega života, kao i osobe slične profesije i društvenoga statusa.³⁰

Duhovne osobe skadarskog podrijetla u Mlecima su zastupljene sa 7,14 posto od ukupnoga broja svojih sunarodnjaka. Riječ je o obnašateljima crkvenih službi u

²⁷ Isto, str. 534, 542, 545, 550.

²⁸ ASV, *Esecutori*, b. 58. (Notatorio), 3. VIII. 1624.

²⁹ Primjerice: *Radus condam Iohannis de Scutari bazarioto* (ASV, NT, b. 764., br. 235, 11. VI. 1499.); *Georgius condam Georgii de Scutari sive de Montis bazarioto* (NT, b. 131., br. 272, 5. XI. 1520.); *Martin de Scutaro venditor cerdonum* (NT, b. 959., br. 355, 3. VI. 1509.); *Primo de Schutaro venditor olei* (NT, b. 63., br. 7, 5. V. 1514.); *Andrea de Scutari portator de farina* (NT, b. 984., br. 13, 23. VIII. 1559.); *Iohannes mercator de Scutari*, 1444. god.; *Alexius mercator de Scutari*, 1466. god. (Imhaus, *Le minoranze orientali*, str. 538, 545). Godine 1740.-1744. kao član bratovštine trgovaca rabljenom robom (*strazzarioli*) bilježi se Nicoletto Scutarin (ASV, Arti, b. 709.: *Arte dei strazzarioli*, *Luminaria*, god. 1740.-1765.).

³⁰ Primjerice: *Stana de Scutari ancilla presbiteri Aloysii Capellai de S. Justina* (ASV, NT, b. 651., br. 145, 30. VIII. 1470.); *Maria de Scutaro massaria in domo Francisci condam Dominici à Turri* (NT, b. 735., br. 341, 12. VII. 1487.); *Catarina de Scutari massera filiorum condam Jacobo Mauroceno* (NT, b. 742., br. 13, 8. VI. 1513.); *Agnes de Scutaro condam Petri olim massara Aloysii condam Paoli Lauredano* (NT, b. 270., br. 84, 19. II. 1525.); *Biancha fia condam Stephano de Scutari servitore in casa condam Alvise Vidal* (NT, b. 1017., br. 120, 23. XI. 1546.).

mletačkim crkvama (kapelani, župnici i sl.), a vrijedno je zabilježiti da su mnogi od njih – kako pokazuju izvori – bili usko povezani s useljenicima sa šireg područja istočnojadranskog uzmorja.³¹ O nekoliko Skadrana, redovnika franjevačkoga reda, dobivamo i nešto više podataka i na osnovi saznanja iz historiografije. Tako na osnovi istraživanja fra Ljudevita Antona Maračića, vrsnog proučavatelja povijesti franjevaca konventualaca, saznajemo za djelovanje brojnih istarskih, dalmatinskih i albanskih franjevaca, pripadnika Franjevačke provincije sv. Jeronima, u Mlecima i na širem području Veneta. Iz grada Skadra bilježi se (1400. god.) *fra Nicolaus de Schutara, doctor sacrae paginae* (profesor Svetoga pisma), djelatnik u Padovi te posrednik između mletačkih i albanskih vlasti. Više od pedeset godina poslije (1466. god.) u Padovi se spominje još jedan Nikola iz Skadra, koji ondje prima arhidakonat i đakonat. Moćuće je da je fra Nikola Skadrani (zvan *Malabotta*), zabilježen u gradu Este 1472. godine, ista osoba s prethodno spomenutim skadarskim redovnikom.³² Sredinom XVIII. stoljeća na otočiću S. Spirito u mletačkoj laguni djelatnik je kao predstojnik tamošnjeg franjevačkoga samostana fra Antun Scutari. Njegov nam je spomen u uskoj vezi sa znamenitim hrvatskim franjevcem fra Filipom Grabovcem, koga su mletačke vlasti internirale na taj otok. Fra Antun Scutari upravo tada (1749. god.), u trenutku pogoršanja zdravstvenog stanja hrvatskog redovnika i pisca, pokušava u mletačkih državnih vlasti ishoditi dozvolu za liječenje fra Filipa te u svojoj predstavi pokušava postići njegov premještanje u klimatski zdravije dijelove mletačkog dominija.³³

Naposljetku, skadarski su iseljenici zabilježeni i kao obnašatelji vojničkih službi u mletačkim postrojbama (4,76 posto iseljenih Skadrana).³⁴ U Mlecima je njihov spomen relativno nevelik i poglavito je riječ o privremenim iseljenicima u gradu na

³¹ Primjerice: *Prete Iohannes de Scutari* svjedok je oporuke Riječanke Uršule (ASV, NT, b. 369., br. 153, 31. VIII. 1423.), *prete Nicholaus Crema chanonicus Scutari* svjedoči pri potpisivanju oporuke Šibenčanina Matije Ivanovog (NT, b. 876., br. 463, 4. VII. 1477.), a svećenik Nikola Skadrani, kapelan mletačke crkve S. Severo, izvršitelj je oporučnih želja Kotoranke Isabete (NT, b. 875., br. 309, 14. XII. 1481.). Svjedok pri sastavljanju posljednjih odredbi Požežanina Jurja je *presbiter Luchas de Scutaro* (NT, b. 876., br. 362, 6. XI. 1482.), dočim je klerik Nikola Petrov u jednakoj funkciji spomenut u oporuci Trogiranke Margarete Alegretove (NT, b. 672., br. 69, 6. VI. 1483.).

³² Maračić, *Prekomorski susreti*, str. 27, 40, 71-72, 88.

³³ Sva nastojanja Antuna Scutarija ostala su bez rezultata te je Grabovac, osuđen na trajno progonstvo i izloaciju, preminuo 13. II. 1749. Pokopan je u grobnicu svećenika na tom mletačkom otočiću. Usporedi: Eterović, *Fra Filip Grabovac*, str. 96; Jurišić, *Fra Filip Grabovac*, str. 89; Lovorka Čoralčić, "Knjige opasnih namjera" dalmatinskog pisca fra Filipa Grabovca (1697.-1749.), u: *Acta Histriae*, zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa "Zločini bez žrtve: žrtve u scenariju kazenskoga procesa", Koper, 23.-25. oktobar 2003., sv. XII/1, Koper 2004., str. 261.

³⁴ Albanske (i time i skadarske) vojnike bilježimo i u mletačkoj vojnoj službi diljem dalmatinskih gradova, ponajprije u glavnom dalmatinskom gradu Zadru. Tako se, primjerice, 1622. godine bilježi vojnik *Giacomo de Scutari, soldato in barca armata* (DAZ, SZB, Francesco Primizio, 1590.-1608., b. VI.: Testamenti aperti, br. 14, 31. VIII. 1593. i 1622.), a 1596. godine u Zadru je ubilježen *Piero di Scutari soldato a cavallo nella compagnia Leca Cripssa territorio di Dulcigno* (DAZ, SZB, Francesco Primizio, 1590.-1608., b. VI.: Testamenti aperti, br. 52, 13. IX. 1596.). Godine 1741. bilježi se albanski časnik iz Skadra *Pietro Progina, tenente collonello della milizia d'oltramari* (DAZ, SZB, Tomaso de Franceschi, 1722.-1762., b. VII.: Testamenti, br. 94, 9. IV. 1741.). Albanski su vojnici u Zadru, zajedno s hrvatskim

lagunama (ili na njegovu obližnjem kopnenom i otočnom okružju), odnosno o osobama koje su, kao mletački vojnici, djelovale diljem mletačkih vojnih interesnih područja. Tako se, primjerice, kao skadarski vojnici i časnici – oporučitelji u Mlecima – bilježe *stipendiarius* Juraj (1446. god.), pripadnik “oklopnika” (*corazzier*) Petar, Petar Toleri pokojnog Andrije – vojnik na ratnoj galiji pod zapovjedništvom albanskoga časnika Andrije Crutte, te Ivan Skadranin, kapetan mletačke kopnene postrojbe u posljednjim godinama opstojnosti Serenissime (pokojan prije 1791.).³⁵

Raščlamba strukture zanimanja Skadrana iseljenih u Mletke pokazuje kako su pomorstvo i obrtničke djelatnosti zastupljene, u ukupnom zbroju, sa znatnih 52,37 posto. Takvi su pokazatelji očekivani, uzimajući u obzir da je riječ o zanimanjima najtraženijim u Mlecima te istodobno i tradicionalno razvijenim duž cijeloga istočno-jadranskog priobalja.³⁶ Usporedimo li ove pokazatelje sa Skadru najbližim mletačkim gradovima – Ulcinjem i Barom – opažamo nemalu sličnost s istovrsnim pokazateljima za ulcinjske iseljenike. Naime, najveći dio Ulcinjana u Mlecima je zabilježen u zanimanjima pomorske djelatnosti (35 posto; Skadrana 32,14 posto), dočim su u obrtničkim strukama Ulcinjani spomenuti s 23 posto (naspram 20,23 posto) od ukupnoga broja svojih iseljenika. Približna sličnost između skadarskih i ulcinjskih iseljenika, kad je riječ o njihovim profesionalnim djelatnostima, zabilježena je i u postotnom udjelu nekih drugih struka: trgovina (Ulcinjani: 11 posto; Skadrani: 10,71 posto) i državne službe (Ulcinjani: 14 posto; Skadrani: 16,66 posto).³⁷ Kad, međutim, uspoređujemo pokazatelje o zanimanjima skadarskih i barskih iseljenika, razlike su primjetne. Barani su, prema pokazateljima iz njihovih oporučnih navoda, strukturom svojih profesionalnih djelatnosti mnogo više slični hrvatskim iseljenicima u cjelini. Barani su, kako svjedoče izvori, u Mlecima poglavito zaposleni kao obrtnici (31 posto), a uz tradicionalno snažno pomorstvo (19 posto) iznimno je jak i udio duhovnih osoba (21 posto).³⁸ Ovi pokazatelji upućuju nas na zaključak kako su Skadrani, kao nedvojbeni dio albanske iseljeničke zajednice u Mlecima, u svojem profesionalnom svakodnevlju u nemalom dijelu nalikovali strukturi iseljeničtva sa širega područja istočnojadranskoga uzmorja. Međutim, kao i pri svakoj regionalnoj (etničkoj, zavičaj-

vojnica (pripadnicima elitnih postrojbi zvanih *Croati a cavallo*), u drugoj polovici XVII. stoljeća osnovali i hrvatsko-albansku vojničku bratovštinu sv. Jeronima sa sjedištem u crkvi sv. Šimuna (usporedi: Lovorka Čoralić – Nedjeljka Balić Nižić, *Iz hrvatske vojne povijesti – Croati a cavallo i Soldati Albanesi*, njihova bratovština i gradivo o njezinu djelovanju od 1675. godine do sredine XVIII. stoljeća, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU u Zagrebu*, sv. 24, Zagreb 2006. str. 71-130).

³⁵ Imhaus, *Le minoranze orientali*, str. 541.; ASV, NT, b. 825., br. 229, 16. XII. 1478.; NT, b.144., br. 52, 14. VI. 1791.; ASV, SU, b. 101., 29. VII. 1644.

³⁶ Zanimljiva je usporedba s općim pokazateljima zanimanja hrvatskih iseljenika u Mlecima. Iako obrti i pomorstvo također prevladavaju u njihovoj strukturi djelovanja, na obrte otpada 32, a na pomorstvo 21 posto. Usporedi: Čoralić, *U gradu Svetoga Marka*, str. 454.

³⁷ Čoralić, *Iz prošlosti istočnoga Jadrana*, str. 54.

³⁸ Čoralić, *Barani u Mlecima*, str. 61-71.

noj) skupini, i u primjeru Skadrana opažaju se posebnosti. U ovom su konkretnom primjeru zanimanja iseljenih Skadrana, postotno drugačije raspoređena nego u iseljenika s hrvatskoga etničkog područja (uključivo i područja koja su u relativnoj geografskoj blizini samoga Skadra), potvrda takvih, objašnjivih i vrelima dobro potkrijepljenih posebnosti.

Skadarski su se iseljenici, promatrajući strukturu njihovih zanimanja i imovne mogućnosti, ubrajali u srednji i niži društveni sloj mletačkoga stanovništva. U njihovim oporučnim spisima relativno je malo podataka o konkretnom novčarskom poslovanju, posjedovanju većega kapitala ili znatnijih nekretnina u Mlecima, na području Veneta ili u njihovu zavičaju. Jednako tako, njihova poslovanja nisu bila razgrnata već ponajprije upravljena na usku komunikaciju i tržište samih Mletaka. Konkretni podaci iz izvora to zorno potkrijepljuju. Primjerice, kada je riječ o posjedovanju odnosno potraživanju određenih novčanih svota, bilježimo navod iz oporuke Katarine, supruge Skadrana Bože (Nadal), koja od Aleksija Radovog (*Alexio de Rado*) potražuje ne odveć veliku svotu od 16 dukata duga³⁹, dočim chioggianska stanovnica skadarskoga podrijetla – Elizabeta pokojnoga Andrije – kroz svoje oporučne legatate iskazuje vlastito posjedovanje više stotina dukata (ponajprije namijenjenih najbližim članovima obitelji).⁴⁰ Za razliku od Skadrana – stanovnika samih Mletaka – chioggianski naseljenici podrijetlom iz toga albanskoga grada u svojim oporučnim spisima iskazuju veću gospodarsku mobilnost te – u svezi s time – i više podataka o vlastitim posjedima. Takav su primjer skadarski iseljenici Anđela Schiavona pokojnoga Jurja, supruga Nikole iz Skadra, zatim Katarina Chiereglin, udovica Antuna iz Skadra te Vicko Skadrana pokojnoga Jerolima, koji u svojim oporukama izrijekom spominju svoje vlasništvo nad stambenim objektima na otoku Chioggi.⁴¹ Kad je riječ o skadarskim iseljeničkim oporukama u kojima se izrijekom iskazuje pravo na imovinu u zavičaju, konkretnim primjerom izdvaja se tek oporučni spis Dominike (Menege) pokojnoga Jurja, stanovnice Mletaka, koja u gradu Skadru posjeduje vlastitu kuću, a u obližnjoj agrarnoj okolici (bez navođenja točne lokacije) raspolaže jednim kamptom zemljišnoga posjeda.⁴²

³⁵ Imhaus, *Le minoranze orientali*, str. 541.; ASV, NT, b. 825., br. 229, 16. XII. 1478.; NT, b.144., br. 52, 14. VI. 1791.; ASV, SU, b. 101., 29. VII. 1644.

³⁶ Zanimljiva je usporedba s općim pokazateljima zanimanja hrvatskih iseljenika u Mlecima. Iako obrti i pomorstvo također prevladavaju u njihovoj strukturi djelovanja, na obrte otpada 32, a na pomorstvo 21 posto. Usporedi: Čoralić, *U gradu Svetoga Marka*, str. 454.

³⁷ Čoralić, *Iz prošlosti istočnoga Jadrana*, str. 54.

³⁸ Čoralić, *Barani u Mlecima*, str. 61-71.

³⁹ ASV, NT, b. 984., br. 59, 12. VIII. 1535.

⁴⁰ ASV, NT, b. 1295., reg. III., br. 199, 14. IV. 1685.

⁴¹ ASV, NT, b.1319., reg. III., br. 191, 18. XI.1562.; NT, b. 1362., br. 10, 9. IX. 1665.; NT, b.1393., reg. III., br. 110, 3. XI. 1688.

⁴² ASV, NT, b. 875., br. 276, 16. IX. 1478.

Temeljni krugovi svakodnevlja: obitelj, rodbina, prijatelji, sunarodnjaci

Poput ostalih useljenika u Mletke, i Skadrani su najčešće u novu domovinu dolazili trajno, ondje započinjali novi život, zasnivali obitelji, zapošljavali se i s vremenom sve manje održavali veze s rodnim krajem. Život u obitelji, rodbinske i prijateljske veze, susjedstva, poznanstva, druženje unutar profesije, povezanost sa sunarodnjacima i starosjediocima, bile su temeljne navike i potrebe svakog useljenika. Raščlamba podataka u oporukama pokazuje da se većina useljenika iz Skadra spominje u bračnom odnosu te su njihovi supružnici odnosno supružnice također stanovnici grada na lagunama. Manji broj dokumenata ne spominje bračni status doseljenika te je najvjerojatnije riječ o samcima ili (češće) udovicama ili udovcima, koji su bez bračnog druga ostali u posljednjim godinama života. Primjetno je da se doseljenici ili doseljenice starije životne dobi uglavnom spominju kao udovice ili udovci.

Iako u svim dokumentima nije moguće posve pouzdano utvrditi podrijetlo supružnika odnosno supružnice oporučitelja, primjetno je da su, prema raščlambi raspoloživih uzoraka, neki brakovi sklapani s doseljenicima istoga domovinskog podrijetla. U primjeru skadarskih iseljenika većina je brakova sklapana s useljenicima zavičajem iz krajeva ili gradova u sastavu Mletačke Albanije, s kojima ih je zbližavala istovjetna državno-politička i etnička pripadnost. Tako je, primjerice, Dobra (Bona), udovica Skadranina Ivana, supruga Damjana iz Ulcinja, topnika (*bombardiere*) na mletačkim galijama, a skadarska iseljenica Marchesa udana je za Damjana, zavičajem iz Ulcinju nedalekog područja Mrkojevića (*Marchovichio*)⁴³. U dva su primjera Skadranke supruge iseljenika zavičajnim podrijetlom s područja Skadarskog jezera: Stana Petrova supruga je Nikole *de Lacu*, a Klara Ivanova iz Skadra udovica je (*in primo matrimonio*) Jurja Nikolinog, podrijetlom također albanskoga iseljenika sa Skadarskog jezera.⁴⁴ Iz nekoć poznatog albanskoga grada Danja (*Dagno*) potječe krojač Ivan Mangolsi, suprug skadarske iseljenice Zanette Jurjeve, Albanka Zanetta Progina udovica je kapetana u mletačkoj vojnoj službi Ivana Scutarija, a Marija *Albanese* iz Skadra udovica je barskoga mornara Andrije⁴⁵. U nekoliko su primjera skadarski iseljenici odnosno iseljenice brakove sklapali s pripadnicima dalmatinske iseljeničke zajednice u Mlecima: Rabljanka Agata supruga je Skadranina Danijela, Anzola pokojnog Jurja *Dalmatin* (useljenica na otoku Chioggi) udana je za Vicka iz Skadra, a Skadranka Monika Cuzzi udovica je zadarskog iseljenika Dominika.⁴⁶ Hrvatskoga je podrijetla i Anđela *Schiavona* pokojnoga Jurja, chioggianska useljenica i udovica Nikole Skadranina.⁴⁷ U nekoliko primjera skadarski su iseljenici/iseljenice brakove sklapali s

⁴³ ASV, NT, b. 877., br. 789, 13. VIII. 1493.; NT, b. 959., br. 455, 22. V. 1495.

⁴⁴ ASV, NT, b. 849., br. 159, 6. IX. 1504.; NT, b. 786., br. 45, 6. III. 1523.

⁴⁵ ASV, NT, b. 959., br. 394, 27. IX. 1506.; NT, b.144., br. 52, 14. VI. 1791.; NT, b. 886., br. 251, 6. V. 1541.

⁴⁶ ASV, NT, b. 71., br. 17, 11. III. 1498.; NT, b. 1353., reg. I., br. 58, 24. IV. 1530.; NT, b. 127., br. 706, 12. XI. 1538.

⁴⁷ ASV, NT, b. 1319. reg. III., br. 191, 18. XI. 1562.; NT, b. 1299., reg. IV., br. 249, 4. X. 1564.

pripadnicima nemletačke talijanske useljeničke skupine. Primjerice, Martin iz Skadra oženio je Zenevezu iz Mantove, a Jerolima Ivanova iz Skadra bilježi se kao supruga škrinjara Anzola iz Bergama.⁴⁸ Naposljetku, zanimljiv je i primjer skadarskih iseljenika na Chioggi, najčešće zabilježenih u bračnim vezama s tamošnjim starosjedilačkim obiteljima.⁴⁹

U oporukama skadarskih iseljenika članovi najužeg obiteljskoga kruga najčešće se navode kao osobe velikog oporučiteljeva povjerenja te im se povjerava provedba oporučiteljevih odredbi. Supruga odnosno suprug, punoljetna djeca, braća, sestre ili roditelji uglavnom su imenovani pri razdiobi oporučiteljevih dobara te se među njima obično nalazi glavni nasljednik cjelokupne imovine.⁵⁰ U sklopu određivanja pojedinačnih vrsta legata, članovi najuže obitelji skadarskih iseljenika također su najčešće zastupljeni te im se – sukladno imovnim mogućnostima oporučitelja – dariva dio oporučiteljevih pokretnih dobara ili određena svota.⁵¹

Prijatelji i znanci sljedeći su, također nezaobilazan, krug svakodnevne komunikacije skadarskih iseljenika u mletačkoj sredini. Bilježe se kao izvršitelji posljednje

⁴⁸ ASV, NT, b. 959., br. 355, 3. VI. 1509.; NT, b. 441., br. 503, 16. II. 1575.

⁴⁹ Primjerice, Skadranin Dominik oženio je Chioggianku Franceschinu Ravagnanu (ASV, NT, b. 1306., br. 88, 4. VIII. 1604.); Jerolim Skadranin suprug je Menegine Crivellara (NT, b. 1395., br. 63, 5. V. 1664.), a Chioggjanka Catarina Chiereglin udovica je (*in secundo voto*) Antuna Skadranina (NT, b. 1362., br. 10, 9. IX. 1665.).

⁵⁰ Primjerice: Isabetta uxor Georgii de Scutari: Sola commissaria sia Matia madre mea que omnia bona mea dimitto (ASV, NT, b. 734., br. 80, 22. I. 1423.); Marietta de Scutaro uxor Georgii marinarii: Commissario sia marido mio. Residuum dimitto marido meo (NT, b. 672., br. 85, 26. VIII. 1485.); Petrus condam Georgii de Scutari: Commissaria sia Marina uxore mea. Residuum dimitto Sebastiano filio meo (NT, b. 876, br. 601, 17. V. 1488.); Iohannes Ceri de Scutari: Miei commissarii voglio che siano filia mea Gasparina e Petrus eius vir. Residuum dimitto commissarii miei (NT, b. 377., br.114, 25. V. 1490.); Nicolò Scutari condam Iohannis de Clodia: Commissarii siano Anzola mia consorte et Mattio de Manyoni marzer e Battista Galvan. Del resto de tutti miei beni lasso la ditta Anzola moglier et commissaria mia tutto il tempo della vita sua e manchando lei di questa vita voglio che detto mio residuo prevegna nelli fioli mascoli del condam Bernardin Scutari come anco del condam Bastian Scutari olim miei fratelli egualmente tra loro (NT, b. 1319., reg. III., br. 181, 6. V. 1562.); Gerolimo Scutari condam Zerbin: Commissaria sia mia consorte Meneghina Crivillara. Lasso heredi universali miei figli Zuane, Vincenzo, Francesco e Tonio egualmente fra di loro (NT, b. 1395., br. 63, 5. V. 1664.); Elisabeta condam Andree de Scutari relictam condam Nadalin Beltrami: Commissario sia Battista Beltramo mio figlio. Resto de tutti beni miei lasso a Andriana mia fiola (NT, b. 1295., reg. III., br. 199, 14. IV.1685.).

⁵¹ Primjerice: Elisabeta condam Andree de Scutari relictam condam Nadalin Beltrami: Item lasso a Andriana Beltrami mia figlia ducati 200 che le essero dati al tempo del suo maridar over monachar. Item lasso a Santina figliola Giulio Beltrame mio figlio ducati diesi per suo maridar over monachar. Item lasso a Giulio mio fiolo ducati 5 (ASV, NT, b.1295., reg. III., br. 199, 14. IV. 1685.); Vincenzo Scutari condam Girolamo: Lasso a mia madre parte della casa posta nella Contrada della Stimaria e poi le positioni di detta casa vadino a miei nepoti Nicolò e Gerolimo. Lasso mia sorella Maria ducati 25. Lasso mie altre sorelle ducato uno per cadauna. Lasso mia madre ducati due (NT, b. 1393., reg. III., br. 110, 3. XI. 1688.); Hierolima fia de Zuanne de Scutari: Dimitto sorore mea Betta due vesture paonazze verde, 4 camise, un paro lintamini, una traversa tonda, un fazuol nigro. Lasso Anzola mia sorella una vestura rossa. Lasso Helena mia sorella mia vestura de zambelotto (NT, b. 441., br. 503, 16. II. 1575.).

oporučiteljeve volje, svjedoci pri sastavljanju i potpisivanju oporuke te kao obdarenci dijelom oporučiteljeve imovine. Najčešće je riječ o osobama sličnoga društvenog statusa (pučani), skromnih ili srednjih imovnih mogućnosti, koji prebivaju u istim ili obližnjim predjelima (Castello, S. Marco) i župama te obavljaju sličnu profesionalnu djelatnost. Katkad su njihovi najbliži prijatelji osobe najvećeg oporučiteljeva povjerenja te im se – poglavito ako oporučitelj nema bližih članova obitelji i rodbine – povjerava provedba njegove posljednje volje i dariva dio imovine. U oporukama skadarskih iseljenika česta je konkretna ubilježba njihovih sunarodnjaka zavičajem s područja Mletačke Albanije. Tako je, primjerice, ulcinjski iseljenik i trgovac Petar, stanovnik župe S. Stefano (predjel S. Marco), jedan od izvršitelja oporučnih legata Skadranina Rade Ivanova, također sitnog trgovca (*bazarioto*) u središnjemu gradskom predjelu S. Marco (S. Maurizio).⁵² Iz iste su župe i Dominik Skadranin, drvodjelja u župi S. Severo u Castellu i izvršitelj njegove oporuke - krojač Pavao *de Albania*, a susjedske i sunarodnjačke veze zasigurno su zbližavale i Ivana Gratu iz Skadra i opunomoćenike za izvršenje njegovih legata – trgovca Pavla Radovog iz Budve i Ivana Missija iz Skadra.⁵³ U dva su primjera iseljeni Barani izvršitelji oporučnih legata Skadrana nastanjenih u Mlecima. Godine 1520. u toj je ulozi zabilježen trgovac-sitničar Andrija Ivanov (oporučitelj je Juraj Jurjev iz Skadra, također trgovac), a 1553. godine izvršitelj oporuke podstrigača sukna Ivana Luke iz Skadra barski je iseljenik Nikola (također *cimador*).⁵⁴ Jedan od izvršitelja oporuke Katarine, supruge skadarskog obrtnika Nikole, paštrovski je iseljenik Stjepan, a paštrovska se iseljenica Lena obdaruje (s nekoliko uporabnih predmeta iz kućanstva) oporučnom željom Skadranke Monike Cuzzi.⁵⁵ Naposljetku, u oporuci Zanette Progina, udovice mletačkoga kape-tana Ivana, kao jedan od potpisanih svjedoka zabilježen je Vicko Marković, zavičajem također možda s područja negdašnje mletačke pokrajine Albanije.⁵⁶

Tijekom života i djelovanja u Mlecima i na susjednom otočju skadarski su iseljenici bili učestalo povezani i s brojnim drugim iseljenicima zavičajem s najšireg područja istočnojadranske obale. U oporukama te skupine iseljenika, podrijetlom od Zagreba i Požege do Bara i Drivasta, česte su ubilježbe Skadrana kao izvršitelja oporuka, svjedoka ili kao obdarenika dijelom imovine te skupine oporučitelja, a brojnost konkretnih podataka koji posvjedočuju razgranatost komunikacije iseljenih Skadrana zavrjeđuje nešto pomniju istraživačku pozornost. Kada je riječ o Skadranima – zabilježenima u svojstvu izvršitelja oporuka – spomen im nalazimo u oporučnim

⁵² ASV, NT, b. 764., br. 235, 11. VI. 1499.

⁵³ ASV, NT, b. 958., br. 222, 10. I. 1503.; NT, b. 959., br. 405, 13. VIII. 1503.

⁵⁴ ASV, NT, b. 131., br. 272, 5. XI. 1520.; NT, b. 1018., br. 433, 15. XI. 1553. Godine 1523. kao svjedok pri potpisivanju oporuke Luke Skadrana zabilježen je Baranin Nikola Damjanov (NT, b. 455., br. 137, 10. III. 1523.).

⁵⁵ ASV, NT, b. 984., br. 59, 12. VIII. 1535.; NT, b. 127., br. 706, 12. XI. 1538.

⁵⁶ ASV, NT, b. 144., br. 52, 14. VI. 1791.

spisima iseljenika koji poglavito potječu iz gradova u sastavu Mletačke Albanije (Kotor, Bar, Drivast) ili su gravitacijski usmjereni prema Zeti.⁵⁷ U drugim primjerima skadarski iseljenici osobe su velikog povjerenja iseljenika iz Zagreba i Paga.⁵⁸

Raznovrstan je i popis oporučitelja u čijim se iskazima kao svjedoci bilježe skadarski iseljenici. Zavičajno podrijetlo te skupine useljenika zahvaća onodobno područje Hrvatskoga Kraljevstva (Rijeka, Požega), Istru (Pula), dalmatinske gradove (Zadar, Šibenik, Trogir, Hvar) i bokeljski Kotor. Kao i u prethodnim primjerima, izravnim dokazima o razgranatosti komunikacije Skadrana u novoj domovini, i ovdje je vrijedno ta posvjedočenja konkretno zabilježiti. Tako su, primjerice, kao svjedoci u oporuci Uršule, supruge Riječanina Blaža, zabilježeni *prete Petrus de Baro de S. Vito e prete Iohannes de Scutari de S. Vito*.⁵⁹ Ugledni svećenici *Nicholao Crema chanonico Scutari e prete Paolo Ragusio canonico Pharensi* potpisani su kao svjedoci na kraju oporučnog spisa Matije Ivanova, šibenskog drvodjelje u mletačkom predjelu Castello, dočim je skadarski svećenik Luka Dominikov na jednak način zabilježen u oporuci Jurja iz slavonske Požege.⁶⁰ Skadrani se kao svjedoci bilježe i u više trogirskih i zadarskih iseljeničkih oporuka. Klerik Nikola Petrov iz Skadra svjedoči pri sastavljanju oporuke Trogiranke Margarete Alegretove, služavke u mletačkoj plemićkoj obitelji Dandolo, a skadarski kovač Dominik Stjepanov na jednak je način zabilježen u oporučnom spisu istoimene trogirске iseljenice (pokojnoga Luke).⁶¹ Zadarski svećenik Andrija Lovrin i Skadranin Ivan Bartolov svjedoci su oporučnog spisa Helene, udovice zadarskoga iseljenika Ivana Masnice, dočim je Jerolim Gritti iz Skadra jednako spomenut na kraju oporuke zadarske iseljenice Katarine Bališić, udovice Zadrana Grgura.⁶² Uz više iseljenika zavičajnim podrijetlom s različitih dijelova istočnojadranske obale (Motovun, Budva, Skadarsko jezero) bilježi se kao svjedok oporuke hvarskog drvodjelje Marina Jakovljevog i skadarski iseljenik Nikola *Syricho*, dočim je Skadranin Alamoro

⁵⁷ Primjerice: Juraj Pavlov iz Skadra *commissario* je oporuke Baranke Marije (ASV, NT, b. 377., br. 166, 8. V. 1477.), a Andrija Skadranin jednaku je ulogu imao u oporučnoj želji Menege, udovice Lovre iz Drivasta (NT, b. 742., br. 17, 17. XII. 1513.). Rada, udovica mornara Jurja iz Zete, izvršiteljem imenuje *Nicolaum de Scutaro, meum padronum* (NT, b. 960., br. 665, 27. VII. 1496.), a Lazar, također mornar iz Zete, za osobu svojega najvećeg povjerenja odabire Nikolu Skadranina. Ujedno obdaruje kćer Luke Skadranina (kojoj ne navodi ime) manjom svotom od dva dukata (NT, b. 792., br. 124, 31. I. 1509.). Izvršitelj oporuke Isabette, supruge kotorskog mornara Stjepana, skadarski je iseljeni svećenik Nikola, ujedno obdaren legatom te oporučiteljice s nekoliko dukata (NT, b. 875., br. 309, 14. XII. 1481.). U drugoj kotorskoj oporuci (Nikola Kotoranin pok. Stjepana) izvršitelj je Skadranin Alojzije Stella (NT, b. 63., br. 95, 11. III. 1509.).

⁵⁸ *Magister Matheus Scutarini* izvršitelj je oporuke Helene, supruge Dominika iz Paga, a Paskval iz Skadra bilježi se u jednakom svojstvu u oporuci Stjepana Tominog iz Zagreba, useljenika na otok Chioggiu. Isti je Paskval dužan oporučitelju, prema popisu Stjepanovih dužnika, 11 dukata (ASV, NT, b. 369., br. 38, 9. I. 1377.; NT, b. 1437., reg. II., br. 85, 22. X. 1453.).

⁵⁹ ASV, NT, b. 369., br. 153, 31. VIII. 1423.

⁶⁰ ASV, NT, b. 876., br. 463, 4. VII. 1477.; NT, b. 876., br. 362, 6. XI. 1482.

⁶¹ ASV, NT, b. 672., br. 69, 6. VI. 1483.; NT, b. 887., br. 93, 10. IV. 1520.

⁶² ASV, NT, b. 44, br. 228, 1. VI. 1529.; NT, b. 645., br. 164, 7. VIII. 1578.

Radov svjedok iskaza posljednjih želja Puljanina Ivana Stjepanovog.⁶³ S područja Mletačke Albanije zabilježen je i niz svjedoka oporuke Kotoranina Petra Trastija. Među iseljenicima iz Kotora i Bara izrijekom se kao svjedok pri ovjeri dokumenta bilježi Skadranin Stjepan Nikolin.⁶⁴

Niz se iseljenika sa šireg područja istočnojadranskog uzmorja bilježi i u kontekstu obdarivanja i novčanih potraživanja iseljenih Skadrana. Primjerice, Zagrepčanin Petar Popović, u Mlecima djelatatan kao mornar, potražuje od *missier Rado de Scutari* nevelikih 36 solida, dočim Frane Istranin, stanovnik Chioggie, daruje svojoj kćeri Katarini, supruzi Paskvalina iz Skadra, pet dukata (uz isplatu od jednog dukata na godinu).⁶⁵ Putem oporučnih legata sa Skadranima su povezani i iseljenici iz Šibenika i Trogira. Tako *Lena Schiavona* iz Šibenika dariva svojoj znanici Katarini iz Skadra *un vestito et un anello de argento*, dočim Matija Stjepanov iz Trogira ostavlja *Petro filio Helia Scutarine quam medietatem omnibus bonorum meorum mobilium de argenticis et jocularum*.⁶⁶ Naposljetku, skadarski se iseljenici bilježe u svojstvu obdarenika i u nekoliko oporuka iseljenika podrijetlom s područja Mletačke Albanije: u prvom primjeru Ducha, udovica Vlade Bogočića (Bogocich) iz Drivasta, dariva već prethodno spomenutoga skadarskoga kanonika Nikolu s pola dukata (za služenje misa zadušnica), dočim Helena iz Kotora, kći Jakova, ostavlja sva svoja dobra svojoj nezakonitoj kćeri Ivani, supruzi Krste Skadranina.⁶⁷

Podaci o obiteljskom svakodnevlju i prijateljskim vezama skadarskih iseljenika u Mlecima otkrivaju nam brojna konkretna posvjedočenja o oblicima i raznovrsnosti komunikacije Skadrana s useljeničkim skupinama zavičajem od Slavonije i Istre do današnjeg albanskoga uzmorja. Skadrani u Mlecima skupina su koja je nesumnjivo ponajprije pripadala brojnoj i društveno djelatnoj albanskoj useljeničkoj zajednici o čemu brojna posvjedočenja pružaju izravni i konkretni podaci o oblicima komunikacije između Skadrana i mletačkih useljenika zavičajem s područja Mletačke Albanije. Istodobno, o čemu vrela nepobitno svjedoče, Skadrani su po svim sastavnicama svojega društvenog svakodnevlja činili i dio brojne, etnički i kulturno raznovrsne skupine useljenika s najšireg područja istočnojadranskog uzmorja i unutrašnjosti, uklapajući se time u vremenski dugotrajan i okolnostima slojevit proces migracija s istočne na zapadnu jadransku obalu u kasnomu srednjem i ranomu novom vijeku.

Vjerski život. Odnosi s mletačkim crkvenim ustanovama i duhovnim osobama

Duhovnost, vjerski život i povezanost skadarskih iseljenika, velikom većinom katolika, s mletačkim vjerskim ustanovama i duhovnim osobama sastavni je dio nji-

⁶³ ASV, NT, b. 960., br. 548, 11. I. 1499.; NT, b. 877., br. 23, 20. IV. 1501.

⁶⁴ ASD, *Cattastico*, str. 71'-72. (21. VII. 1487.).

⁶⁵ ASV, NT, b. 876., br. 597, 10. XI. 1480.; NT, b. 1351., reg. I., br. 50, 18. VIII. 1570.

⁶⁶ ASV, NT, b. 585., br. 47, 29. VI. 1463.; NT, b. 44, br. 279, 2. III. 1528.

⁶⁷ ASV, NT, b. 875., br. 272, 30. V. 1480.; NT, b. 786., br. 116, 9. V. 1528.

hova svakodnevlja, a po svojim se obilježjima ne razlikuje od drugih onodobnih pripadnika katoličkoga civilizacijskog ozračja. Misao na vječni život, pomirenje s vlastitom prošlošću i potreba za djelima koja će poništiti sve grešno i negativno tijekom života, osnove su na kojima počiva velik dio oporučiteljevih iskaza i želja. Podaci o mjestu pokopa, služenju misa zadušnica u spomen na oporučitelja i njegove pretke, legati namijenjeni crkvenim ustanovama i duhovnim osobama, darovnice siromasima, napuštenima i bolesnima te zavjeti hodočašća, uobičajen su sadržaj oporuka onodobnih katolika. Skadrani, nalik svojim sunarodnjacima, ali i ostalim katolicima grada na lagunama, u tome se – tragom sadržaja njihovih oporučnih iskaza – bitnije ne izdvajaju.

Prvi oporučni navod koji govori o povezanosti Skadrana s mletačkim vjerskim ustanovama odnosi se na odabir posljednjeg počivališta. Sukladno predjelu njihova stanovanja (ponajprije predjeli Castello i S. Marco), ti su iseljenici najčešće za mjesta pokopa određivali grobnice u crkvama unutar župa svoga prebivanja. Učestalošću odabira za mjesto pokopa prednjače crkvena groblja u župama predjela Castello: izdvajaju se crkve S. Maria Formosa i franjevačka bazilika S. Francesco della Vigna⁶⁸, a zastupljeni su – kao mjesta odabira sahrane iseljenih Skadrana – i groblja u crkva-
ma S. Severo (u doba kad je ta crkva bila sjedište albanske bratovštine)⁶⁹, SS. Giovanni e Paolo (grobnica uz oltar S. Orsola – također mjesto pokopa iseljenih Albanaca)⁷⁰, S. Trinità, S. Provolo, S. Antonio i S. Giovanni in Tempio (S. Zuanne dei Furlani).⁷¹ Zanimljiva je i oporučna želja iseljenice Katarine, supruge Skadranina Bože, kojom kao mjesto sahrane izrijeком određuje grobnicu hrvatske bratovštine (*S. Zorzi della nation di Schiavoni*) u spomenutoj templarskoj crkvi. Kako u oporuci Katarina izrijeком spominje svoje rođake iz Paštovića, dakle iz isključivo slavenskog područja, možemo s velikom vjerojatnošću pretpostaviti da je riječ o nealbanskoj, slavenskoj iseljenici, koja je svoju etničku pripadnost iskazala članstvom u hrvatskoj bratovštini

⁶⁸ Primjerice: Iohannes Ceri de Scutari: Corpus meum sepelire a S. Maria Formosa (ASV, NT, b. 377., br. 114, 25. V. 1490.); Iohannes de Scutaro condam Dominici Nigri: voglio sepelire a S. Maria Formosa (NT, b. 959., br. 354, 24. XI. 1505.); Marieta uxor Iohannis de Scutaro: Sepelire apud S. Francesco della Vigna (NT, b. 876., br. 329, 30. VII. 1499.); Dominicus de Scutaro condam Nicolai: Sepelire in campo santo ecclesie S. Francesco della Vigna (NT, b. 958., br. 222, 10. I. 1503.).

⁶⁹ Daniel de Scutari: Sepelire alla mia scola a S. Severo (ASV, NT, b. 378., br. 39, 18. V. 1444.).

⁷⁰ Catarina de Scutaro: Sepelire in SS. Iohannis et Paulo in archis scole S. Ursule (ASV, NT, b. 66., br. 99, 14. VI. 1508.).

⁷¹ Primjerice: Iohannes condam Petri de Scutaro: ... sepelire apud ecclesia S. Trinitatis (ASV, NT, b. 71., br. 86, 25. II. 1482.); Lena uxor Dominici de Scutaro: Sepelire in archa monasterii S. Proculi (NT, b. 543., br. 576, 9. I. 1505.); Petrus de Scutari: sepelire ad S. Antonio (NT, b. 530., br. 59, 11. VI. 1482.). U crkvi S. Zuanne del Tempio, u kojoj su se nalazile i grobnice pripadnika hrvatske nacionalne bratovštine (*Scuola degli Schiavoni*), mjesto pokopa odabire Marko Ivanov iz Skadra. Uz činjenicu da je mjesto njegova obitavanja (župa S. Antonin) u neposrednoj blizini crkve S. Zuanne del Tempio, vjerojatno je i podrijetlo njegove majke (Furlanka) također utjecalo na odabir "furlanske" crkve za njegovo posljednje počivalište (ASV, NT, b. 441., br. 602, 12. XII. 1562.).

te – na kraju života – odabirom njezine grobnice za posljednje počivalište.⁷² Na-
posljedku, u sklopu razmatranja brojnih podataka o sahrani Skadrana u grobnicama
crkava, samostana i bratovština u predjelu Castello, potrebno je istaknuti i danas
postojeću nadgrobnu ploču obitelji Donati (braća Josip i Krsto) iz Skadra (*Scutarini*),
datiranu u 1598. godinu, smještenu u klausturu franjevačke bazilike S. Francesco della
Vigna.⁷³

Grobnice u crkvama i samostanima središnjega gradskog predjela S. Marco tako-
đer su, uz predjel Castello, učestalo mjesto ukopa iseljenika iz Skadra. Učestalošću
spominjanja među njima prednjače grobnice bratovštine iseljenih Albanaca u crkvi
S. Maurizio⁷⁴, a nešto se češće bilježe i grobnice u sklopu tamošnje ugledne crkve S.
Stefano.⁷⁵ Kad je riječ o drugim dijelovima Mletaka, kao i o crkvenim i samostanskim
grobnicama na mletačkom otočju, učestalošću ubilježbe možemo izdvojiti Skadrane
iseljene na otok Chioggia koji za svoje posljednje počivalište odabiru grobnice ondje
najpoznatijih crkvenih zdanja (katedrala, crkve S. Francesco i S. Croce).⁷⁶ U preostala
četiri mletačka gradska predjela grobnice iseljenih Skadrana nešto su češće zabilježene
u Cannaregiu (S. Maria della Misericordia i SS. Apostoli) te u predjelima S. Polo (crk-
va S. Polo i grobnica mletačke Scuole grande S. Giovanni Evangelista) te Dorsoduro
(S. Maria del Carmelo).⁷⁷

⁷² ASV, NT, b. 984., br. 59, 12. VIII. 1535.

⁷³ Natpis na nadgrobnoj ploči: IOSEPH[II] ET CHRISTOPHORI / Q[UON]D[AM] IO[HANN]IS DO-
NATI SCVTARENO / HAEREDVM [S]VCCESOR[VM]Q[VE] / SVOR[VM] / M D L XXXVIII / DIE
XXVIII IVNII ([Grobnica] Josipa i Kristofora pok. Ivana Donatija iz Skadra, njihovih baštinika i
nasljednika, 29. lipnja 1598.). Usporedi i: Silvano Onda, *La chiesa di San Francesco della Vigna: guida
artistica*, Venecija 2003., str. 133.

⁷⁴ Primjerice: Martin da Scutari: Sepelire nelle arche della Scuola degli Albanesi (ASV, NT, b. 911., br.
544, 17. III. 1457.); Scaina relictā Damiani de Scutaro de confinio S. Mauriti: Sepelire in cimiterio S.
Mauritio (NT, b. 825., br. 237, 25. I. 1485.); Rādus condā Iohannis de Scutari de confinio S. Mauriz-
ii: Sepelire a S. Maurizio (NT, b. 1184., br. 525, 18. V. 1516.); Maria Albanese de Scutari relictā Andrea
de Antibaro: Sepelire a S. Maurizio dove è sepolto mio marito (NT, b. 886., br. 251, 6. V. 1541.).

⁷⁵ Marietta de Scutaro uxor Georgii marinarii: Sepelire a S. Stefano (ASV, NT, b. 672., br. 85, 26. VIII.
1485.); Luca de Scutari condā Paoli: Voglio esser sepolto a S. Stefano (NT, b. 377., br. 137, 21. IX.
1485.); Maria fo Francesco Soranzo consorte Hierolimo Scutari: Sepelire in ecclesia S. Stefano in la
mia archa nel habito del monasterio (NT, b. 1211., br. 802, 14. XI. 1550.).

⁷⁶ Primjerice: Maria Naccari condā Cristoforo consorte di Antonio da Scutari: Tumulari volo in
ecclesia S. Francisci de Clugia (ASV, NT, b. 1348., reg. I., br. 17, 18. I. 1507.); Angela condā Zorzi
Dalmatin consorte di Vincenzo Scutari: In primis volo sepelire in cimiterio S. Crucis de Clodia (NT, b.
1353., reg. I., br. 58, 24. IV. 1530.); Giustina Reniera condā Anzolo relictā Zuane Scutari: Lasso mio
corpo sia sepolto nella chiesa cattedrale (NT, b. 1378., reg. III., br. 134, 2. X. 1713.).

⁷⁷ Primjerice: Agnes relictā Flori de Scutari: Sepelire in archis Scuole SS. Apostolorum (ASV, NT, b.
877., br. 747, 22. IV. 1501.); Bernardin de Scutari condā Francesco: Sepelire alla Misericordia (NT, b.
189., br. 129, 25. VI. 1534.); Maria uxor Marini marinarii de Scutari: Sepelire in S. Polo (NT, b. 752., br.
135, 4. VII. 1489.); Rādus condā Iohannis de Scutaro bazariotus: Sepelire apud S. Iohannem Evan-
gelista in archis Scuole de qua sum frater (NT, b. 1101., br. 252, 6. VIII. 1529.); Stana filia condā
Petri Georgii de Scutaro et uxor Nicolai de Lacu: Sepelire in monasterio Madonna dei Carmini de
Venetia in habito pizzochare S. Maria dei Carmini (NT, b. 849., br. 159, 6. IX. 1504.).

Crkve odabrane za posljednje počivalište skadarskih oporučitelja najčešće su i mjesto služenja misa zadušnica za spas pokojnikove duše i u spomen na njegove pretke. Za slavljenje misa obično se određuje manja svota (sukladno imovnim mogućnostima oporučitelja), a zabilježeni su i navodi kojima se za grobnicu i ostale pogrebne troškove (*pro sepultura*) određuje dodatni novčani iznos.⁷⁸ Sastavni dio mnogih oporuka jesu i navodi o pojedinostima prilikom posljednjeg ispraćaja pokojnika. Tako se, primjerice, određuje vrsta odjeće (*habita*) u kojoj će pokojnik biti sahranjen (*habiti laickoga franjevačkog ili dominikanskog reda/picokara*), a nabrajaju se mogući članovi pratnje (crkveni predstavnici tamošnje župe i kaptola; štitenici mjesnih ubožišta, pripadnice zajednica trećoretkinja, članovi bratovština kojima je oporučitelj pripadao za svoga života i dr.).⁷⁹ Osim navedenih odredbi, u više se primjera bilježi i želja o upućivanju jedne ili više oporučitelju bliskih i povjerljivih osoba na hodočašće za spas pokojnikove duše. Najčešće je riječ o upućivanju u tradicionalna mletačka hodočasnička stjecišta (S. Lorenzo, S. Trinità, S. Pietro di Castello, S. Croce), ali su i druga hodočasnicima dobro znana odredišta (Rim, Assisi, Santiago de Compostella u Galiciji) u skadarskim oporukama zabilježena u više primjera.⁸⁰

Obraćanje crkvama, samostanima, bratovštinama i hospitalima putem razdiobe legata uobičajen je čin kojim se iskazivala religioznost i pojedinac iskupljivao pred Bogom. Najveći broj legata namijenjenih vjerskim ustanovama i duhovnim osobama odnosi se na crkve i samostane. Raščlamba takvih oporučnih navoda važan je izvor za proučavanje vjerskoga svakodnevlja, religioznosti i povezanosti skadarskih iseljeni-

⁷⁸ Primjerice: Maria de Scutaro massaria: Dimitto ducati tre pro sepultura (ASV, NT, b. 735., br. 341, 12. VII. 1487.); Ratus condam Iohannis de Scutari: Item voglio che sia fatta una mansionaria perpetua ogni zorno in chiesa S. Croce alla Zudecha il qual sacerdote lasso tutto il mio capital (NT, b. 1184., br. 525, 18. V. 1516.).

⁷⁹ Primjerice: Ratus condam Iohannis de Scutari de confinio S. Maurizii: Sepelire a S. Maurizio accompagnato alla sepultura dalle Scuola de S. Zuane Evangelista, Santissimo Sacramento de S. Martino e Scuola delli Albanesi alle qualli lasso ducati tre per una. Item lasso al capitolo della chiesa de S. Martino ducati tre (ASV, NT, b. 1184., br. 525, 18. V. 1516.); Stana filia condam Petri Georgii de Scutaro et uxor Nicolai de Lacu: Sepelire in monasterio Madonna dei Carmini de Venetia in habito pizzochare S. Maria dei Carmini accompagnata per dicte suore il quale lasso ducato uno pro habito mio (NT, b. 849., br. 159, 6. IX. 1504.); Maria fia Petri Ducagini: Sepelire in archis Scuole de Spirito Sancto accompagnata per 30 pizzochare (NT, b. 191., br. 524, 23. V. 1525.); Giustina Reniera condam Anzolo relicta Zuane Scutari: Lasso mio corpo sia sepolto nella chiesa cattedrale del Duomo accompagnato dal reverendo capitolo de signori canonici della cattedrale (NT, b. 1378., reg. III., br. 134, 2. X. 1713.).

⁸⁰ Tako, primjerice, skadarski mornar Jacobellus određuje da se nakon njegove smrti jedna osoba uputi na hodočašće u Santiago de Compostellu (ASV, NT, b. 826., br. 79, 14. X. 1432.), a želju za hodočašćenjem za spas njihove duše u Assisi i Rim iskazuju Rade Ivanov, Stana Jurjeva, Monika Cuzzi, Elizabeta Andrijina i Vicko Scutari (NT, b. 764., br. 235, 11. VI. 1499.; NT, b. 849., br. 159., 6. IX. 1504.; NT, b. 127., br. 706, 12. XI. 1538.; NT, b. 1295., reg. III., br. 199, 14. IV. 1685.; NT, b. 1393. reg. III., br. 110, 3. XI. 1688.). Mletačka hodočasnička odredišta kao mjesta traženja oprosta imenuju Marchesina, supruga Skadranina Marina, Marija Skadranka, Katarina Skadranka, Klara Ivanova i dr. (NT, b. 734., br. 159, 26. VIII. 1438.; NT, b. 735., br. 341, 12. VII. 1487.; NT, b. 742., br.13, 8. VI. 1513.; NT, b. 786., br. 45, 6. III. 1523.).

ka s mletačkim crkvenim ustanovama, ali i dodatno posvjedočenje o njihovim običajima, navikama, materijalnoj kulturi, gospodarskim mogućnostima i društvenom statusu. Raščlamba oporučnih navoda iseljenika iz Skadra pokazuje da se njihovim legatima obdaruju crkve i samostani smješteni u različitim dijelovima grada pri čemu je ipak nešto učestaliji spomen i obdarivanje vjerskih ustanova smještenih u predjelu i župi oporučiteljeva obitavanja.⁸¹ Najčešće im se daruje manja svota, katkad izravno određena za služenje misa zadušnica u istim crkvama. Novac je katkad upućen za točno određene svrhe: za gradnju ili popravak crkvenog objekta (*pro fabrica*) ili za izradbu ili kupnju predmeta za bogoslužje (kaleži).⁸²

Sukladno dobro potkrijepljenoj bliskosti i povezanosti skadarskih iseljenika s njihovom albanskom bratovštinom, najveći broj legata koji upućuju nekoj bratovštini u gradu na lagunama odnosi se upravo na *Scuola degli Albanesi* u crkvi S. Maurizio (odnosno u S. Severo, u početno doba djelovanja bratovštine). Tako, primjerice, Skadranin Danijel, odabirući za mjesto svojega pokopa *mia scola a S. Severo*, toj (albanskoj) bratovštini dariva – sukladno svojim mogućnostima - skromne dvije lire.⁸³ Martin Skadranin, također određujući da njegovi zemni ostatci počivaju *nelle arche della Scuola degli Albanesi*, tu bratovštinu obdaruje s dva dukata, dočim Marijeta, supruga Skadrana Ivana, *Scuoli Albanesi a S. Maurizio* dariva jedan dukat.⁸⁴ U svojoj drugoj oporuci, pisanoj 1506. godine, skadarski iseljenik Ivan Grata ostavlja svojoj albanskoj nacionalnoj udruzi dva dukata, a tkalački majstor Luka poklanja *Scuoli S. Maurizii* deset dukata⁸⁵. Obdarivanje drugih mletačkih bratovština legatima Skadrana nije često zabilježeno, a konkretnim primjerima izdvaja se tek nekoliko skadarskih oporučnih spisa.⁸⁶ U sklopu ovog odjeljka vrijedno je zabilježiti da su neki skadarski iseljenici

⁸¹ Primjerice: Marieta uxor Johannis de Scutaro de confinio S. Trinitatis: Dimitto ecclesie S. Francesco della Vigna ducati 3 (ASV, NT, b. 876., br. 329, 30. VII. 1499.); Johannes Grata condam Aloysii de Scutaro de confinio S. Trinitatis: Dimitto ecclesie S. Francesco della Vigna ducati 5 (NT, b. 959., br. 405, 13. VIII. 1503.); Nicolò Scutari condam Iohannis de Clodia: Item lasso alle reverende monache de S. Crose de Chioza ducato uno (NT, b. 1319., reg. III., br. 181, 6. V. 1562.); Zuanne de Scutari: Dimitto ducato uno S. Maria dell'Orto (NT, b. 826., br. 46, 2. VIII. 1467.).

⁸² Primjerice: Bona relicta Johannis marinarii de Scutaro: Dimitto fabrice ecclesie S. Maria Formosa ducatos 3 (ASV, NT, b. 877., br. 789, 13. VIII. 1493.); Johannes Grata condam Aloysii de Scutaro de confinio S. Trinitatis: Fabrice ecclesie S. Trinitatis dimitto ducatos 5 (NT, b. 959., br. 419, 9. I. 1506.). Za izradbu kaleža za crkvu S. Fantino Juraj Jurjev iz Skadra dariva 12-13 dukata (NT, b. 131., br. 272, 5. XI. 1520.), dočim Marija Albanese iz Skadra, udovica Baranina Andrije određuje *che sia fatto uno calise con la sua patena alla Scuola de S. Maurizio dell' anelli miei e tazza d'argento ho in casa ligadi* (NT, b. 886., br. 251, 6. V. 1541.). Za izradbu kaleža namjenjenog crkvi S. Giovanni Nuovo Skadranin Petar poklanja osam dukata (NT, b. 530., br. 59, 11. VI. 1482.).

⁸³ ASV, NT, b. 378., br. 39, 18. V. 1444.

⁸⁴ ASV, NT, b. 911., br. 544, 17. III. 1457.; NT, b. 876., br. 329, 30. VII. 1499.

⁸⁵ ASV, NT, b. 959., br. 419, 9. I. 1506.; NT, b. 377., br. 137, 21. IX. 1485.

⁸⁶ Primjerice: Marieta uxor Johannis de Scutaro marinarius: Dimitto Scuole S. Trinitatis ducato uno. Dimitto Scuole S. Francesco ducato uno. Dimitto Scuole S. Rochi ducato uno (ASV, NT, b. 876., br. 329, 30. VII. 1499.); Agnesa relicta Primi de Schutaro: Dimitto Scuole Corporis Christi dicte ecclesie

bili povezani i s hrvatskom bratovštinom sv. Jurja i Tripuna (*Scuola degli Schiavoni*). Iako su prema prvotnom statutu članovi rečene bratovštine mogli biti samo "Skjavonni", kasnije je (1506. godine) članstvo u udruzi otvoreno i za druge etničke skupine (ali ne i obnašanje pojedinih dužnosti u upravnim tijelima bratovštine).⁸⁷ Na taj je način bilo moguće da i Skadrani, ponajprije oni koji su bili nealbanske etničke pripadnosti, postanu njezini punopravni članovi. Na osnovi podataka iz knjige s godišnjih izvješća središnje skupštine hrvatske bratovštine (*Capitolar grande*) saznajemo da su njezini članovi iz Skadra bili *Vicenza Scutarina de Cataro* (1668.-1671.), *Sabba de Andrea de Scutari* (1661.-1670.) i *Piero condam Mattio de Scutari* (1700.).⁸⁸

Skadarski iseljenici u svojim oporukama bilježe i obdaruju neka od najpoznatijih mletačkih ubožista: *degli Incurabili*, Madonna della Pietà, SS. Giovanni e Paolo, S. Antonio i S. Lazzaro dei Mendicanti, a u primjeru Skadrana iseljenih na Chioggiu legatima su obdareni i neki od tamošnjih hospitala.⁸⁹ Naposljetku, poput brojnih drugih onodobnih katoličkih stanovnika u gradu na lagunama, i Skadrani u svojim oporukama dio svoje imovine (nerijetko i znatne, a u slučajevima nepostojanja najbližih članova obitelji i ukupne) namjenjuju za karitativne potrebe, odnosno za zbrinjavanje najsiromašnijeg dijela gradske populacije (*pro pauperes Christi*), kao i za novčanu pripomoć prilikom udaje djevojaka iz neimućnih obitelji (*per maridar povere donzelle*).⁹⁰ Svi ti pokazatelji zorno posvjedočuju cjelovitu uklopljenost skadarske iseljeničke zajednice u društveno i vjersko svakodnevlje onodobnih Mletaka. Poput drugih katoličkih stanovnika grada na lagunama, Skadrani su se u iskazima posljednje volje čestim navodima prisjećali crkvenih ustanova, samostana, bratovština i hospitala te su im – ponajprije sukladno imovnim mogućnostima – darivali dio svoje imovine.

S. Simonis Prophete ducatum unum (NT, b. 63., br. 7, 5. V. 1514.); Iohannes condam Prosdorini de Scutari remerius de contrada S. Luca: Dimitto Scuole Corporis Christi de S. Luca ducati doi (NT, b. 887., br. 69, 22. X. 1525.); Angela Schiavon condam Zorzi relicta condam Nicolai da Scutari: Lasso alla Scuola del Santissimo Corpo di Christo ogni anno in perpetuo sii dato soldi 15 (NT, b. 1299., reg. IV., br. 249, 4. X. 1564.).

⁸⁷ Ortalli, "Per salute delle anime e delli corpi", str. 107-109, 123.

⁸⁸ ASD, *Capitolar*, podaci uz navedene godine.

⁸⁹ Primjerice: Johannes Grata condam Aloysii de Scutaro: Item dimitto hospedale Pietatis ducati doi, hospedale S. Antonio ducato uno e hospedale dei Lazzari ducato uno (ASV, NT, b. 959., br. 405, 13. VIII. 1503.); Iseppo de Zandria Scutarin: Lasso ducati doi per uno all'hospedali de S. Zuane Polo e degli Incurabili (NT, b. 903., br. 28, 2. VIII. 1576.); Nicolò Scutari condam Iohannis de Clodia: Item lasso al monte santo di pietà et al hospedal de S. Croce de Clodia ducato mezzo per cadauno (NT, b. 1319., reg. III., br. 181, 6. V. 1562.).

⁹⁰ Primjerice: Petrus de Scutari: Residuum dispensare per pauperes Christi pro anima mea (ASV, NT, b. 825., br. 229, 16. XII. 1478.); Agnes de Scutaro condam Petri: Residuum dimitto pro pauperibus pro anima mea (NT, b. 270., br. 84, 19. II. 1525.). Skadarski trgovac-sitničar Rade Ivanov ostavlja za udaju *povere donzelle* sto dukata, a ostatak svojih dobara namjenjuje u karitativne svrhe *pro anima mea* (NT, b. 764., br. 235, 11. VI. 1499.). Stana Petrova iz Skadra, supruga Nikole sa Skadarskog jezera, dariva preostatak svoje imovine za udaju jedne siromašne djevojke (NT, b. 849., br. 159, 6. IX. 1504.).

Posebnost koja je pri raščlambi vjerskog života Skadrana izrazita odnosi se na njihovu bliskost i upućenost na nacionalnu albansku bratovštinu u crkvi S. Maurizio, često zabilježenu i obdarenu legatima iseljenika iz toga albanskoga grada.

Naposljetku, u sklopu razmatranja uklopljenosti skadarskih iseljenika u mletačko vjersko svakodnevije, potrebno je ukratko navesti i njihove odnose s tamošnjim duhovnim osobama. Ponajprije je riječ o svećenicima i redovnicima crkava i samostana s kojima su oporučitelji za života imali najučestalije veze, u čije su crkve redovito odlazili na mise te čija je nazočnost bila neophodna u ključnim trenucima njihova života (pri vjenčanju, krštenju djece te na kraju života u trenutku smrti i posljednjega ispraćaja). U oporukama iseljenih Skadrana svećenici i redovnici mletačkih crkava i samostana bilježe se kao izvršitelji njihove posljednje volje, kao svjedoci pri sastavljanju oporuke te kao obdarenici dijelom njihove imovine. U tim su svojstvima zastupljene duhovne osobe iz gotovo svih mletačkih župa, ponajprije ipak iz onih u kojima je oporučitelj obitavao i koje su imale pretežito značenje u njegovu vjerskom životu. Naposljetku, vrijedno je spomenuti da se u nekoliko oporuka iseljenih Skadrana kao izvršitelji ili svjedoci oporučnih spisa bilježe svećenici zavičajnim podrijetlom s istočnojadranske obale.⁹¹ Takvi nam podaci iznova potvrđuju razgranatost komunikacije Skadrana s raznim iseljeničkim skupinama podrijetlom s toga prostora.

Zaključak

Tijekom svih stoljeća opstojnosti Mletaka neprijeporno važnu sastavnicu društvene, vjerske i kulturne povijesti toga grada činile su brojne useljeničke nacionalne skupine. Uz Hrvate, Grke, Armence, Nijemce i druge nemletačke i netalijanske useljeničke zajednice važno je mjesto pripadalo i albanskoj etničkoj skupini. Riječ je o brojčano zapaženoj i društveno djelatnoj skupini useljenika zavičajnim podrijetlom s područja nekdašnjih mletačkih stečevina na prostoru današnje Albanije (Skadar, Drač, Drivast i dr.) i Crne Gore, unutar koje se svojom brojnošću i utjecajem među sunarodnjacima albanske etničke pripadnosti posebice izdvajaju iseljenici iz grada Skadra. O njihovu ugledu i važnosti među albanskim useljenicima i danas nam zorno posvjedočuje reljef na sjedištu nekoć brojne, djelatne i ugledne albanske nacionalne bratovštine (*Scuola degli Albanesi*) na kojemu je kao središnji prizor predstavljena opsada Skadra iz 1474. godine. Grad koji je već 1479. godine trajno bio izgubljen za Mletačku Republiku, doživio je u drugoj polovici XV. stoljeća, a posebice u godinama uoči i nakon pada pod osmanlijsku vlast, egzodus svojega starosjedi-

⁹¹ Primjerice, svjedok oporuke Martina Skadranina je *prete Nicolaus de Ragusi de S. Moysi* (ASV, NT, b. 911., br. 544, 17. III. 1457.), a *presbiter Iohannes Thomasii de Jadra de confinio S. Martinis* u jednakoj je ulozi spomenut u oporuci Skadranina Ivana Petrovog (NT, b. 71., br. 86., 25. II. 1482.). Svećenik Ivan Borisi, odvjetak ugledne barske patricijske obitelji i rektor crkve S. Bartolomeo u Ravenni, izvršitelj je oporuke Marije, supruge skadarskog mornara Ivana Provollija (NT, b. 876., br. 484, 8. X. 1488.).

lačkog stanovništva. Mleci su, kao glavni grad države u sastavu koje su se nalazili i albanski gradovi, u tim skadarskim migracijskim procesima (koji su zahvaćali i druga, od Osmanlija tada još neosvojena područja Mletačke Albanije, kao i dalmatinsku obalu) imali posebno zapaženu ulogu. Raščlamba raznovrsnih arhivskih vrela (ponajprije oporuka skadarskih, ali i drugih iseljenika sa šireg područja istočnojadranskoga uzmorja) i korištenje postojećih saznanja historiografije, pokazuje da se pretežit dio skadarskih useljavanja u Mletke zbivao već i prije njegova pada pod osmanlijsku vlast te da su uzroci iseljavanja u nemalom dijelu (kao što je slučaj i s nedalekim Barom i Ulcinjem) bili višedesetljetna nesigurnost življenja na ratnim sukobima zahvaćenom području Albanije, ali i činjenica da su Mleci – metropola zajedničke države – za sve njegove podložnike činili odredište koje je nudilo bolju egzistenciju i rješenje temeljnih životnih problema. U Mlecima su Skadrani po svojim brojnim sastavnicima svakodnevija i profesionalnog djelovanja činili sastavni dio brojčano snažne i etnički raznovrsne useljeničke zajednice podrijetlom sa šireg područja istočnojadranskog priobalja. Mjesta njihova stanovanja ponajprije su tipično useljenički gradski predjel Castello (osobito nastanjen Hrvatima) i središnje gradske župe u predjelu S. Marco, a profesionalnim su djelovanjem najviše bili usmjereni na pomorstvo i obrt – zanimanja tradicionalna za cijelo istočnojadransko uzmorje i u Mlecima oduvijek tražena. Unutar tih odrednica, međutim, opažamo za skadarsku useljeničku skupinu i određene posebnosti – manji udio predjela Castello kao mjesta stanovanja iseljenih Skadrana, prevagu pomorskih djelatnosti, što upućuje na određene posebnosti u svezi s djelovanjem albanske useljeničke zajednice u Mlecima. Skadrani su, nadalje, o čemu vrela zorno posvjedočuju, bili učestalo upućeni na svoje sunarodnjake (iz Drivasta, Drača, ali i iz Ulcinja i Bara), ali su brojne poslovne i prijateljske veze ostvarivali i s useljenicima sa šireg područja istočnojadranske obale (primjeri povezanosti s useljenicima od Požege i Zagreba do dalmatinskih gradova i Dubrovnika). Kad je riječ o vjerskom svakodnevlju Skadrana, kao i o oblicima njihovih odnosa s crkvenim ustanovama i duhovnim osobama u Mlecima, primjetna je potpuna uklopljenost u mletačko katoličko vjersko ozračje. U oporukama iseljenih Skadrana brojni su podaci koji se odnose na obdarivanja mletačkih crkava, samostana, bratovština i hospicija, pri čemu prednjače crkvene ustanove smještene u predjelima i župama njihova stanovanja i profesionalnog djelovanja (Castello i S. Marco). Nadalje, zamjetna je i bliska povezanost Skadrana sa svojom nacionalnom, albanskom bratimskom udrugom, grobnice koje brojni skadarski oporučitelji odabiru za svoje posljednje počivalište te kojoj se brojnim oporučnim legatima dariva dio njihove imovine.

Na kraju možemo zaključiti: skadarski su iseljenici prevažan dio albanske useljeničke skupine u Mlecima, ali i sastavni dio prostorno širokoga migracijskog vala koji je – ponajprije vezano za osmanlijske prodore i osvajanja – u kasnom srednjem i ranom novom vijeku zahvaćao široka područja istočnojadranske obale. Istraživanjem i raščlambom građe koja se odnosi na skadarske kao i druge albanske iseljenike

u Mlecima, saznajemo i brojne dodatne podatke vezane za hrvatske prekojadranske migracije od XV. do XVIII. stoljeća, čime naposljetku postaje razvidna, po brojnim sastavnicama jedinstvena, povijest istočnojadranskog uzmorja (ponajprije onoga pod mletačkom vlašću), kao i važnost međujadranskih prožimanja i uzdarivanja tijekom dugih stoljeća međusobno upućenog življenja.

PRILOG

Popis oporuka skadarskih iseljenika u Mlecima (kronološkim redom)⁹²

1. Isabetta uxor Georgii de Scutari de S. Samuel (ASV, NT, b. 734., br. 80, 22. I. 1423.)
2. Jacobellus de Scutari marinarius de confinio SS. Apostolorum (ASV, NT, b. 826., br. 79, 14. X. 1432.)
3. Marchesina uxore de Marin de Scutari (ASV, NT, b. 734., br. 159, 26. VIII. 1438.)
4. Danielis de Scutari de contrada S. Iohannis Novi (ASV, NT, b. 378., br. 39, 18. V. 1444.)
5. Martin da Scutari de confinio S. Maria Jubenigo (ASV, NT, b. 911., br. 544, 17. III. 1457.)
6. Ursia filia Antonii de Scutari et relicta condam Gaspari Pontenini de confinio S. Hermagore (ASV, NT, b. 870., br. 186, 8. VIII. 1461.)
7. Bona relicta Demetrii de Scutaro de confinio S. Trinitatis (ASV, NT, b. 360., br. 118, 6. IV. 1462.)
8. Zuanne de Scutari (ASV, NT, b. 826., br. 46, 2. VIII. 1467.)
9. Stana de Scutari ancilla presbiteri Aloysii Capellai de S. Justina (ASV, NT, b. 651., br. 145, 30. VIII. 1470.)
10. Iohannes Toxono de Scutari de confinio S. Moysi (ASV, NT, b. 911., br. 316, 26. XI. 1473.)
11. Helena uxor Iohannis de Scutari de confinio S. Antonin (ASV, NT, b. 651., br. 48, 4. IX. 1478.)
12. Menega de Scutari condam Georgii de contrada S. Juliani (ASV, NT, b. 875., br. 276, 16. IX. 1478.)
13. Isabetta condam Georgii Bianco et uxor Pietro de Scutaro de S. Vitalis (ASV, NT, b. 825., br. 101, 7. X. 1478.)
14. Petrus de Scutaro corazarius de confinio S. Vitalis (ASV, NT, b. 825., br. 229, 16. XII. 1478.)
15. Catarina uxor Pauli Nigri de Schutaro de S. Trinitate (ASV, NT, b. 71., br. 37, 3. II. 1482.)

⁹² Navedni su osnovni podaci iz oporuke: ime i prezime oporučitelja, ime oca (uz žene i podaci o njezinu suprugu), zanimanje, mjesto stanovanja prema župi, signatura u mletačkom Državnom arhivu i datum nastanka oporuke.

16. Iohannes condam Petri de Scutaro de S. Trinitate (ASV, NT, b. 71., br. 86, 25. II. 1482.)
17. Petrus de Scutari de confinio S. Iohannis Novi (ASV, NT, b. 530., br. 59, 11. VI. 1482.)
18. Laurentius de Scutaro condam Petri de confinio S. Geminiani (ASV, NT, b. 718., br. 133, 21. VII. 1483.)
19. Clara relicta Nicolai de Scutaro de confinio S. Vitalis (ASV, NT, b. 875., br. 85, 16. III. 1484.)
20. Scaina relicta Damiani de Scutaro de confinio S. Mauritio (ASV, NT, b. 825., br. 237, 25. I. 1485.)
21. Marietta de Scutaro uxor Georgii marinarii de confinio S. Luce (ASV, NT, b. 672., br. 85, 26. VIII. 1485.)
22. Luca de Scutari condam Paoli filacanevo de confinio S. Fantino (ASV, NT, b. 377., br. 137, 21. IX. 1485.)
23. Menega uxor Luce de Scutari filacanevi de confinio S. Fantino (ASV, NT, b. 377., br. 73, 22. IX. 1485.)
24. Maria de Scutaro massaria in domo Francisci condam Dominici à Turri de confinio S. Eustachii (ASV, NT, b. 735., br. 341, 12. VII. 1487.)
25. Petrus condam Georgii de Scutari de confinio S. Moisi (ASV, NT, b. 876., br. 601, 17. V. 1488.)
26. Maria filia Lazzari de Scutari de confinio S. Severi (ASV, NT, b. 651., br. 102, 26. VIII. 1488.)
27. Maria uxor Iohannis Provollis de Scutaro marinarii de confinio S. Benedicti (ASV, NT, b. 876., br. 484, 8. X. 1488.)
28. Maria uxor Marini marinarii de Scutari de S. Jacobi de Lupio (ASV, NT, b. 752., br. 135, 4. VII. 1489.)
29. Iohannes Ceri de Scutari (ASV, NT, b. 377., br. 114, 25. V. 1490.)
30. Lena uxor Demetrii de Scutaro de confinio S. Trinitatis (ASV, NT, b. 71., br. 60, 25. XI. 1490.)
31. Franceschina uxor Marci de Scutaro barcharioli de S. Luca (ASV, NT, b. 672., br. 47, 22. VI. 1492.)
32. Bona relicta Iohannis marinarii de Scutaro et uxor Damiani de Dulcigno bombardieri galearum de confinio S. Maria Formosa (ASV, NT, b. 877., br. 789, 13. VIII. 1493.)
33. Ludovica uxor Stephani Radovan de Scutari marinario de confinio S. Marie Nove (ASV, NT, b. 959., br. 465, 3. I. 1494.)
34. Luca Barati de Scutari presbiter habita in confinio S. Maria Formosa (ASV, NT, b. 959., br. 455, 22. V. 1495.)
35. Diana uxor ser Luce de Scutari de confinio S. Trinitatis (ASV, NT, b. 132., br. 199, 6. IV. 1496.)

36. Lucas de Scutari condam Georgiis marinarius de confinio S. Trinitatis (ASV, NT, b. 132., br. 346, 11. V. 1496.)
37. Agatha de Arbe uxor Danieli de Scutaro de confinio S. Trinitatis (ASV, NT, b. 71., br. 17, 11. III. 1498.)
38. Iohannis condam Pauli de Scutaro de confinio S. Eustachii (ASV, NT, b. 959., br. 349, 30. III. 1499.)
39. Radus condam Iohannis de Scutari bazarioto de confinio S. Maurittii in domo monasterii S. Mathie (ASV, b. 764., br. 235, 11. VI. 1499.; NT, b. 543., br. 549, 27. IX. 1512.; NT, b. 1184., br. 525, 18. V. 1516.; NT, b. 1101., br. 252, 6. VIII. 1529.)
40. Marieta uxor Iohannis de Scutaro marinarius de confinio S. Trinitatis (ASV, NT, b. 876., br. 329, 30. VII. 1499.)
41. Agnes relicta Flori de Scutari de confinio S. Canciani (ASV, NT, b. 877., br. 747, 22. IV. 1501.)
42. Iohannes Duchain de Scutari (ASV, NT, b. 879., br. 334, 20. I. 1502.)
43. Dominicus de Scutaro condam Nicolai marangon de confinio S. Severi (ASV, NT, b. 958., br. 222, 10. I. 1503.)
44. Iohannes Grata condam Aloysii de Scutaro de confinio S. Trinitatis (ASV, NT, b. 959., br. 405, 13. VIII. 1503.; NT, b. 959., br. 419, 9. I. 1506.)
45. Stana filia condam Petri Georgii de Scutaro et uxor Nicolai de Lacu de confinio S. Barnabe (ASV, NT, b. 849., br. 159, 6. IX. 1504.)
46. Lena uxor Dominici de Scutaro de contrada S. Proculi (ASV, NT, b. 543., br. 576, 9. I. 1505.)
47. Iohannes de Scutaro condam Dominici Nigri detto Byondo barcharolis in S. Maria Formosa (ASV, NT, b. 959., br. 354, 24. XI. 1505.)
48. Zanetta condam Georgii de Scutaro uxor Iohannis Mangolsi del Dagno sartor de confinio de S. Geminiani (ASV, NT, b. 959., br. 394, 27. IX. 1506.)
49. Agnesina uxor Luce de Scutaro de confinio S. Luca (ASV, NT, b. 999., br. 31, 22. X. 1506.)
50. Maria Naccari condam Cristoforo consorte di Antonio da Scutari fu Iohannes da Cataro (ASV, NT, b. 1348., reg. I., br. 17, 18. I. 1507.)
51. Marina condam Marini de Scutari de confinio S. Juliani (ASV, NT, b. 879., bez br., 18. III. 1507.)
52. Venera vocata Catarina condam Paoli de Scutari de S. Pantaleon in domo Bernardino Rizardo (ASV, NT, b. 677., br. 933, 11. V. 1508.)
53. Catarina de Scutaro moglie di Jacobo marinaro de confinio S. Luce (ASV, NT, b. 66., br. 99, 14. VI. 1508.)
54. Zeneveza de Mantua uxore Martini de Scutaro nuncupatus de Rippa venditoris cerdonum de confinio S. Biasi (ASV, NT, b. 959., br. 355, 3. VI. 1509.)
55. Nicolaus condam Flori de Scutaro massarius ad Officium massaritie de S. Maria Formosa (ASV, NT, b. 960., br. 619, 15. X. 1509.)

56. Diana relicta Luce de Scodria (ASV, NT, b. 753., br. 45, 2. VII. 1510.)
57. Soror Maria ordinis S. Dominici relicta condam Petri Sorba de Scutaro mariner (ASV, NT, b. 960., br. 532, 8. III. 1512.)
58. Catarina de Scutari massera filiorum condam Jacobo Mauroceno de confinio S. Felice (ASV, NT, b. 742., br. 13, 8. VI. 1513.)
59. Agnesa relicta Primi de Schutaro venditoris olei de confinio S. Simeonis Prophete (ASV, NT, b. 63., br. 7, 5. V. 1514.)
60. Maria relicta Zorzi Zauli da Scutari de confinio S. Sophia (ASV, NT, b. 133., br. 405, 23. VII. 1516.)
61. Johannes condam Pauli de Scutaro famuli ad Officium Justitie Veteris de confinio SS. Apostolorum in domibus de Ca'Contareno (ASV, NT, b. 959., br. 375, 27. II. 1517.)
62. Georgius condam Nicolai de Scutaro de confinio S. Geminiani (ASV, NT, b. 271., br. 299, 13. I. 1518.)
63. Nicolaus condam Iohannis de Scutaro marinarius de contrata S. Gervasii (ASV, NT, b. 410., br. 235, 20. IX. 1518.)
64. Angela uxor Iohannis de Scutaro bombarderius in Castello de S. Petri in Verona (ASV, NT, b. 1183., br. 52, 19. VIII. 1519.)
65. Georgius condam Georgii de Scutari sive de Montis bazarioto de confinio S. Benedicti (ASV, NT, b. 131., br. 272, 5. XI. 1520.)
66. Clara condam Iohannes de Scutaro et relicta in primo matrimonio Gregorii condam Nicolai de Lacu (ASV, NT, b. 786., br. 45, 6. III. 1523.)
67. Luca de Scutari condam Jacobi de confinio S. Gervasii (ASV, NT, b. 455., br. 137, 10. III. 1523.)
68. Agnes de Scutaro condam Petri olim massara Aloysii condam Paoli Lauredano (ASV, NT, b. 270., br. 84, 19. II. 1525.)
69. Maria fia Petri Ducagini de confinio S. Nicolai (ASV, NT, b. 191., br. 524, 23. V. 1525.)
70. Iohannes condam Prosdorini de Scutari remerius de contrata S. Luca in domibus de Cha Contareno (ASV, NT, b. 887., br. 69, 22. X. 1525.)
71. Angela condam Zorzi Dalmatin consorte di Vincenzo Scutari (ASV, NT, b. 1353., reg. I., br. 58, 24. IV. 1530.)
72. Novellus condam Radi de Scutaro de confinio S. Margareta (ASV, NT, b. 455., br. 203, 20. IX. 1531.)
73. Bernardin de Scutari condam Francesco de contrata S. Marcuola (ASV, NT, b. 189., br. 129, 25. VI. 1534.)
74. Catarina moier Nadal de Scutari batistagno (ASV, NT, b. 984., br. 59, 12. VIII. 1535.)
75. Marietta moier Bortolo de Scutari de confinio S. Zuane Bragora (ASV, NT, b. 578., br. 257, 27. VIII. 1535.)

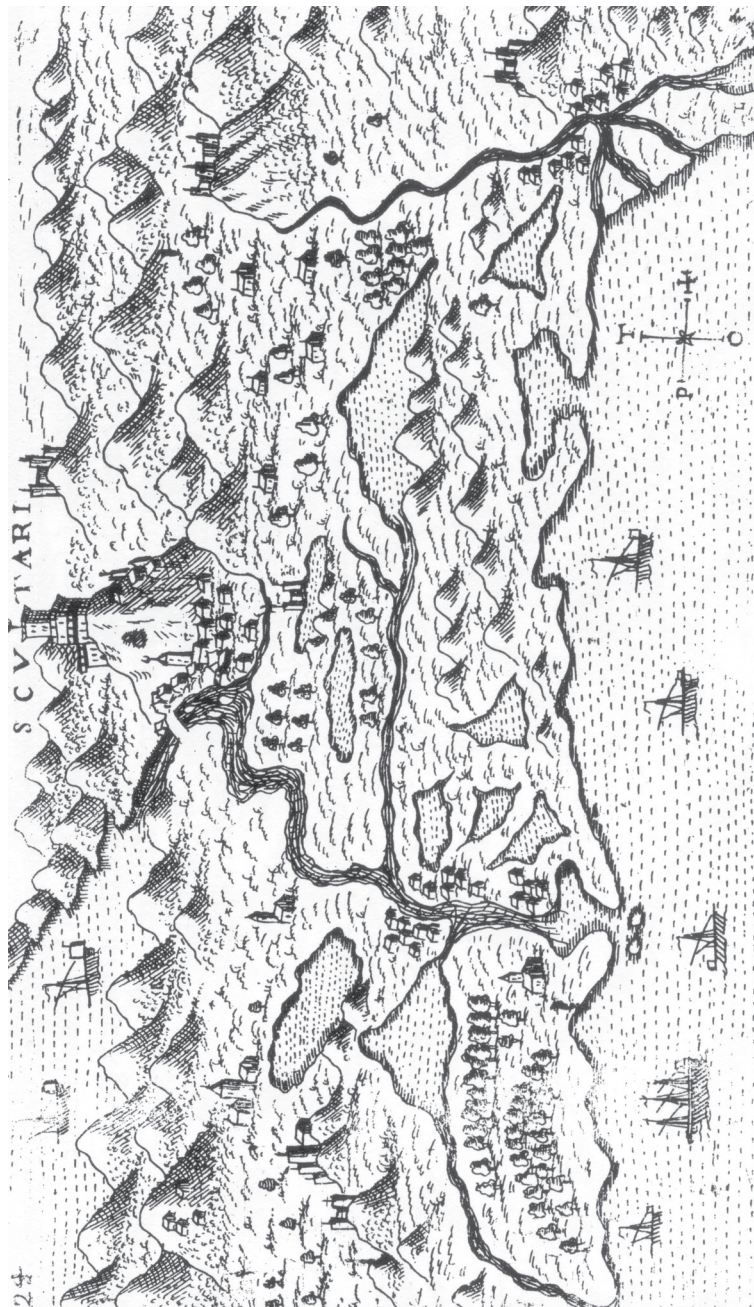

76. Monica fia condam Iohannes Cuzzi de Scutaro relictā Dominici da Zara de S. Justina (ASV, NT, b. 127., br. 706, 12. XI. 1538.)
77. Maria Albanese de Scutari relictā Andrea de Antibarō marinario de confinio S. Benedetti (ASV, NT, b. 886., br. 251, 6. V. 1541.)
78. Biancha fia condam Stephano de Scutari servitore in casa condam Alvisē Vidal (ASV, NT, b. 1017., br.120, 23. XI. 1546.)
79. Madalena moier ser Marin de Scutari de contrada S. Margherita (ASV, NT, b. 1019., br. 653, 15. II. 1548.)
80. Maria fo Francesco Soranzo consorte Hierolimo Scutari de confinio S. Anzolo (ASV, NT, b. 1211., br. 802, 14. XI. 1550.)
81. Zuane de Luca de Scutari cimador in contrada S. Polo (ASV, NT, b. 1018., br. 433, 15. XI. 1553.)
82. Isabella condam Zuanne de Scutari relictā condam Hierolimo Trivisan in secondo voto de contrada S. Severo nelle case delle monache di S. Lorenzo (ASV, NT, b. 14., br. 2, 22. II. 1557.)
83. Andrea de Scutari portator de farina fo del condam Giacomo (ASV, NT, b. 984., br. 13, 23. VIII. 1559.)
84. Nicolò Scutari condam Iohannis de Clodia (ASV, NT, b. 1319., reg. III., br. 181, 6. V. 1562.)
85. Angela Schiavona condam Zorzi relictā condam Nicola Scutari. (ASV, NT, b. 1319., reg. III., br. 191, 18. XI. 1562.; NT, b. 1299., reg. IV., br. 249, 4. X. 1564.)
86. Marco condam Zuanne de Scutari marangon de contrada S. Antonin (ASV, NT, b. 441., br. 602, 12. XII. 1562.)
87. Santa fia condam Nicolò de Scutari uxor Marco di Viviani sartor de S. Paternian (ASV, NT, b. 847., br. 669, 19. III. 1567.)
88. Hierolima fia de Zuanne de Scutari casseler et uxor Anzolo Bergamascho casseler de S. Maria Formosa (ASV, NT, b. 441., br. 503, 16. II. 1575.)
89. Iseppo de Zandria Scutarin de confinio S. Cancian (ASV, NT, b. 903., br. 28, 2. VIII. 1576.)
90. Andriana filia Antonii Scutari et uxor Joseph di Pasqualis (ASV, NT, b. 1440., reg. I., br. 20, 1. XII. 1581.)
91. Lucia Negro condam Rigo relictā Antonio Scutari (ASV, NT, b. 1440., reg. I., br. 62, 26. VII. 1590.)
92. Helena condam Voyni de Scutaro et uxor Dimitri Tussi marinarii de confinio S. Angeli (ASV, NT, b. 50., br. 18, 19. V. 1598.)
93. Polo condam Primo de Scutari vecchio nel hospedale S. Antonio (ASV, NT, b. 1021., br. 553, 30. IX. 1598.)
94. Franceschina Ravagnana uxor Domenico Scutari (ASV, NT, b. 1306., br. 88, 4. VIII. 1604.)

95. Paolo de Pompeo di Scutari (ASV, NT, b. 6., br. 293, 11. V. 1621.)
96. Domenico condam Zuane Scutari (ASV, NT, b. 1323., reg. I., br. 74, 9. II. 1645.)
97. Gerolimo Scutari condam Zerbin (ASV, NT, b. 1395., br. 63, 5. V. 1664.)
98. Cattarina condam Andrea Chieroglin et relicta in secondo voto Antonio Scutari (ASV, NT, b. 1362., br. 10, 9. IX. 1665.)
99. Elisabeta condam Andree de Scutari relicta condam Nadalin Beltrami (ASV, NT, b. 1295., reg. III., br. 199, 14. IV. 1685.)
100. Vincenzo Scutari condam Girolamo (ASV, NT, b. 1393., reg. III., br. 110, 3. XI. 1688.)
101. Giustina Reniera condam Anzolo relicta Zuane Scutari (ASV, NT, b. 1378., reg. III., br. 134, 2. X. 1713.)
102. Girolama Scutari consorte Antonio dei Perini (ASV, NT, b. 1458., reg. I., br. 26, 23. IV. 1723.)
103. Zanetta Progina condam tenente collonello Pietro relicta del condam capitan Zuane Scutari de contrada S. Pietro di Castello in Corte Nuova (ASV, NT, b. 144., br. 52, 14. VI. 1791.)

1. Grad Skadar krajem XVI. stoljeća (iz djela Giuseppea Rosaccia, *Viaggio da Venetia a Constantinopoli*, Venezia 1606.).

L. Čoralić: Mletački podanici i osmanlijski prognanici – skadarski iseljenici u Mlecima (XIV.-XVIII. st.)

2. Veduta starog grada Skadra (današnje stanje)

3. *Calle dei Albanesi* u predjelu Castello (uz Riva degli Schiavoni)
(foto: Laura Dominis)

4. Panorama predjela Castello, mjesta najučestalijeg obitavanja albanskih useljenika. U prvom planu je kompleks franjevačke crkve i samostana (S. Francesco della Vigna)

5. Grobnica skadarske iseljeničke obitelji Donati u klastru samostana S. Francesco della Vigna (foto: Laura Dominis)

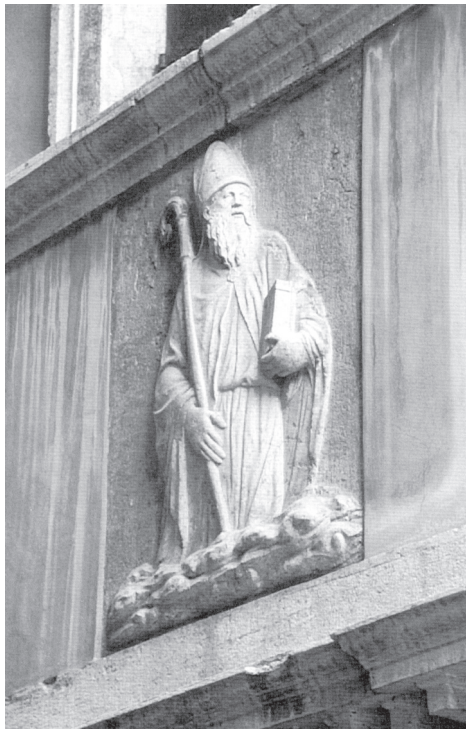

6. Campo S. Maurizio u predjelu S. Marco – u župi S. Maurizio nalazilo se sjedište albanske nacionalne bratovštine (*Scuola degli Albanesi*) (foto: Laura Dominis)

7. Reljef na fasadi sjedišta albanske bratovštine, smještene u neposrednoj blizini Campo S. Maurizio. Prikazuje opsadu Skadra iz 1474. godine

8. Reljef na fasadi sjedišta albanske bratovštine (prikaz Sv. Gala, jednog od zaštitnika bratovštine)

9. Reljef na fasadi sjedišta albanske bratovštine: Bogorodica s Kristom (foto: Laura Dominis)

10. Vittore Carpaccio: *Gloria di Sant'Orsola*, slika iz ciklusa koji uprizoruje život iste svete, rađenog za bratovštinu S. Orsola u crkvi SS. Giovanni e Paolo (1491.). Na fragmentu je uprizorena skadarska utvrda

11. Paolo Veronese: Opsada Skadra (oko 1585.). Slika se nalazi u *Salla del Maggior Consiglio* u Duždevoj palači, uz monumentalna platna koja uprizoruju najveće mletačke pomorske i kopnene bitke

Lovorka Čoralić

**Venetian Subjects and Ottoman Exiles – the Emigrants from Shkodra in Venice
(from the Fourteenth to the Eighteenth Century)**

Summary

During Venice's past, an indisputably important component of its social, religious and cultural history was formed by numerous immigrant national groups. Among Croatian, Greek, Armenian, German and other immigrant communities coming from areas other than Venice and Italy, an important place belonged also to the Albanian ethnic group. This was a numerous group of socially active immigrants coming or originating from the area of former Venetian acquisitions in the area of present-day Albania (Shkodra, Durrës, Drishti, and so on) and Montenegro. Within this, due to their number and influence among their compatriots belonging to the Albanian ethnic group, immigrants from the city of Shkodra should be particularly emphasised. As to their reputation and importance among Albanian immigrants even today, the artistically valuable relief placed on the façade of the seat of the formerly numerous, active and respectable Albanian national confraternity (*Scuola degli Albanesi*), on which there is as a central scene depicting the Ottoman siege of Shkodra in 1474, clearly testifies to this. The city, which was permanently lost to the Republic of Venice as early as 1479, suffered an exodus of the majority of its indigenous inhabitants during the second half of the fifteenth century, and particularly in the years immediately preceding or following the fall of the city under Ottoman rule. Venice, as the capital of the state to which Albanian cities belonged also, played a particularly marked role in this migration process. The analysis of diverse archival sources (in the first place the last wills of immigrants from Shkodra and other places from the wider area of the eastern Adriatic littoral) and the results of previous scholarship reveal that the major part of immigration from Shkodra to Venice happened even before the fall of the city under Ottoman rule (from the middle of the fifteenth century to its end) and that the emigration was to a great extent caused (as was also the case with the emigration from the neighbouring cities of Bar and Ulcinj) by the decades-long insecurity of life in the war-torn area of Albania, but also show that Venice – the metropolis of a common state for the area spreading from the north of Istria to the south of Albania – presented a destination for all its subjects, offering a better existence and a solution to their problems.

In Venice the denizens of Shkodra, according to the numerous components of their everyday life and professional agency, made up a part of a numerically strong and ethnically heterogeneous immigrant community of people originating from the wider area of the eastern Adriatic. The places of their residence in Venice were in the first place situated in the typical immigrant city *sestiere* of Castello (particularly inhabited by Croats) and central city parishes in the *sestiere* of S. Marco, and in terms of professional agency they were mostly oriented towards seamanship and crafts – traditional occupations for the whole maritime area of the eastern Adriatic and always frequently needed in Venice. Furthermore, the denizens of Shkodra were, as sources clearly testify, in their everyday life frequently oriented towards their compatriots (from Drishti, Durrës and the cities of present-day Montenegro), but they created numerous business and friendly connections also with

the immigrants coming from the wider area of the eastern Adriatic (examples of such connections ranging from Požega and Zagreb to Dalmatian cities and Dubrovnik). When the everyday religious life of the denizens of Shkodra is discussed, as well as the forms of their relationships with the ecclesiastical institutions and members of the clergy in Venice, it is evident that they were completely immersed in the Venetian Catholic atmosphere. In the wills of immigrants from Shkodra numerous data refer to the gifts to Venetian churches, monasteries, confraternities and hospitals, in which cases in the first place come ecclesiastical institutions situated in areas and parishes of their residence and professional agency (Castello and S. Marco). Furthermore, the close connection of the immigrants of Shkodra with their national, Albanian confraternity, whose church many of the testators from Shkodra chose for their last resting place and to which many of them bequeathed a part of their property through numerous testamentary legacies, is evident also.

In the conclusion it is stressed that the immigrants of Shkodra were a very important part of the Albanian immigrant community in Venice, but also a part of a wide migration wave, which, in the first place in connection with the Ottoman incursion and conquests, in the Late Middle Ages and Early Modern Age encompassed wide regions of the eastern Adriatic shore. From the research and analysis of sources referring to the immigrants of Shkodra and other immigrants to Venice, we may find also numerous additional data connected to Croatian trans-Adriatic migrations from the period between the fifteenth and the eighteenth century, from all this, at the end, it becomes evident that the history of the eastern Adriatic (in the first place those parts under the rule of Venice) is in many its components undivided, also showing the importance of mutual permeation all over the Adriatic during the long centuries of communities mutual past.

Key words: Venetian Albania, Shkodra, Venice, the Republic of Venice, migrations, Early Modern Age, Croatian history, ecclesiastical history, confraternities.

